

การขยายปริมณฑลอำนาจของ อาณาจักรตองอูยุคต้นในกลาง คริสต์ศตวรรษที่ 16¹

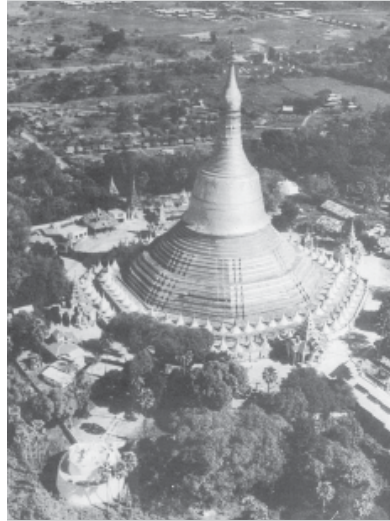
ภมรี สุรเกียรติ²

เกริ่นนำ

ภายหลังการเสื่อมอำนาจของอาณาจักรพุกาม (Pagan Empire) ในปลายคริสต์ศตวรรษที่ 13 จนถึง การเรืองอำนาจของอาณาจักรตองอูยุคต้น (The First Toungoo Empire) ในกลางคริสต์ศตวรรษที่ 16 (Post-Pagan to Pre-Toungoo Period) บ้านเมืองในภูมิภาค ลุ่มอิระวดีอยู่ในสภาพความแตกแยกอำนาจทางการเมือง กระจายออกเป็นศูนย์กลางอำนาจยังนครรัฐน้อยใหญ่ ต่างๆ อันสัมพันธ์กับสภาพที่ตั้งทางภูมิศาสตร์และกลุ่ม

¹ บทความนี้ปรับย่อเนื้อความมาจากบางส่วนของบทที่ 3 ในวิทยานิพนธ์ ของผู้เขียนเรื่อง “พลวัตของสงครามไทย-พม่า ตั้งแต่กลางคริสต์ศตวรรษ ที่ 16 ถึงกลางคริสต์ศตวรรษที่ 19” ผู้เขียนขอกราบขอบพระคุณ ดร. สุเนตร ชุตินธรานนท์ อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์เป็นอย่างสูง ที่กรุณาให้คำแนะนำอันเป็นประโยชน์อย่างยิ่งในการทำวิทยานิพนธ์มา โดยตลอด ในการทำวิทยานิพนธ์นี้ ผู้เขียนได้รับความสนับสนุนและ ความช่วยเหลือจากนักวิชาการหลายท่าน และจากสถาบันการศึกษา ต่างๆ เป็นจำนวนมาก ซึ่งมากเกินกว่าจะเอ่ยนามได้ครบถ้วนใน พื้นที่กระดาษอันจำกัดนี้ ผู้เขียนจึงจำต้องแสดงความขอบคุณไว้ เพียงสั้นๆ ณ ที่นี้เท่านั้น

² อาจารย์ประจำภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

พระธาตุเจดีย์มอว์ดอร์ เมืองพะโค
จาก aung Thaw, 1972 : 105.

ชาติพันธุ์ คือ 1) กลุ่มรัฐฉาน หรือกลุ่มไทใหญ่ ทางตอนเหนือ, ตะวันออกเฉียงเหนือ และตะวันตกเฉียงเหนือของดินแดนลุ่มอิรวดี, 2) กลุ่มรัฐพม่าทางตอนบนและตอนกลาง ตลอดสองฝั่งลุ่มอิรวดี, 3) กลุ่มรัฐอะระกัน ทางชายฝั่งตะวันตก นอกลุ่มอิรวดี, และ 4) กลุ่มรัฐรามัญในดินแดนพม่าตอนล่าง บริเวณปากแม่น้ำอิรวดี และรอบอ่าวมะละเกาะ (Lieberman, 2003 : 123-131) รัฐในลุ่มอิรวดีในช่วงเวลาดังกล่าวนี้ขาดความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันทางการเมือง (Political Unity) และขาดเสถียรภาพทางอำนาจการเมือง (Political Stability) ทำให้ขอบเขตการขยายปริมณฑลอำนาจของรัฐในลุ่มอิรวดียังคงจำกัดพื้นที่ โดยส่วนใหญ่แล้วเป็นการทำสงครามปราบปรามอำนาจกันเองภายในลุ่มอิรวดี และยังบ้านเมืองโดยรอบอันมีแดนติดต่อกับลุ่มอิรวดีเป็นหลัก ครอบคลุมเฉพาะดินแดนพม่าตอนบน, พม่าตอนล่าง, หัวเมืองในดินแดนอะระกัน และหัวเมืองรัฐฉานโดยรอบดินแดนพม่าตอนบนเท่านั้น สมรภูมิตบในขณะเวลาดังกล่าวนี้จะมีขอบเขตไม่เกินหัวเมืองรัฐฉานทางด้านตะวันตกของแม่น้ำสาละวิน อันถือว่าเป็นเส้นแบ่งพรมแดนของรัฐพม่าโบราณมาตั้งแต่สมัยอาณาจักรพุกาม ดังข้อความที่ปรากฏในจารึกร่วมสมัยพระเจ้านรปতিสิตู (Narapatisithu, ครอบราชย์ ค.ศ. 1173-1210/พ.ศ. 1716-1753) ปี ค.ศ. 1196/พ.ศ. 1739 (SHMKMI, 1972 : 66; ดู Aung-Thwin, 1998 : 36-37; Lieberman, 2003 : 92)

สภาวะการณ์หลายศูนย์กลางอำนาจทางการเมืองในลุ่มอิรวดีเช่นนี้ได้ค่อยๆ หดไปเมื่อเข้าสู่กลางคริสต์ศตวรรษที่ 16 ราชวงศ์ตองอูยุคต้น (The First Toungoo Dynasty, ค.ศ. 1485-1599/พ.ศ. 2028-2142) โดยเฉพาะอย่างยิ่งในรัชกาลพระเจ้าบุเรงนอง (Bayinnaung, ครอบราชย์ ค.ศ. 1551-1581/พ.ศ. 2094-2124) เป็นกลุ่มอำนาจทางการเมืองที่ประสบความสำเร็จในการสถาปนาขึ้นเป็นศูนย์กลางอำนาจใหญ่สูงสุดในลุ่มน้ำอิรวดีโดยสามารถรวบรวมเอารัฐและบ้านเมืองต่างๆ ในดินแดนพม่าตอนบน, พม่าตอนล่าง ตลอดจนดินแดนรัฐฉานเข้าไว้ในปริมณฑลอำนาจได้สำเร็จ เสถียรภาพและความสืบเนื่องของศูนย์กลางอำนาจอาณาจักรตองอูยุคต้นเหนือดินแดนลุ่มอิรวดีในกลางคริสต์ศตวรรษที่ 16 นี้เป็นปัจจัยสำคัญประการหนึ่งที่เอื้อให้อาณาจักรมีศักยภาพในการขยายปริมณฑล

อำนาจได้กว้างไกล โดยการทำสงครามขนาดใหญ่ (Grand-scale Warfare) สมรภูมิล้อมรอบดินแดนจากลุ่มน้ำชินดวิน (Chindwin River) ในทางตะวันตกสู่ลุ่มน้ำโขงตอนบนในทางตะวันออก อาจกล่าวได้ว่าเป็นครั้งแรกในประวัติศาสตร์การเมืองรัฐพม่าภายหลังการล่มสลายของอาณาจักรพุกามที่รัฐพม่าทำสงครามขนาดใหญ่ข้ามภูมิภาค (Trans-regional Battlegrounds) ด้วยการกรีธาทัพปราบปรามอำนาจรัฐและบ้านเมืองทางด่านตะวันออกของลุ่มสาละวิน ซึ่งอยู่ห่างไกลศูนย์กลางอำนาจของอาณาจักรตองอูยุคต้น ณ กรุงหงสาวดีอย่างมาก อันได้แก่ การรณรงค์สงครามยัง อาณาจักรล้านนา, อาณาจักรอยุธยา, อาณาจักรลาวล้านช้าง, เชียงตุง, และเชียงรุ่งสิบสองปันนา

บทความนี้มุ่งศึกษาพัฒนาการและการเจริญเติบโตของอาณาจักรตองอูยุคต้น โดยเน้นเปิดมิติมุมมองการศึกษา จากการวิเคราะห์หลักฐานข้อมูลทางประวัติศาสตร์ฝ่ายพม่าเป็นหลัก อาทิ พงศาวดารพม่า ฉบับอุกالا (U Kala Mahayazawingyi) (Kala, 1959-1961) ซึ่งกล่าวได้ว่าเป็นพงศาวดารพม่าฉบับความพิสดารฉบับแรก ถูกเรียบเรียงขึ้นโดยนายกาลา (Kala) ในราวปี ค.ศ. 1711/พ.ศ. 2254, พงศาวดารท้องถิ่นเมืองตองอู (Toungoo Yazawin ne. Thamaing Haung) [The Chronicle and Ancient History of Toungoo] (Pwa, ed., 1924), วรรณคดีเฉลิมพระเกียรติ พระเจ้าช้างเผือกหงสาวดี (Hanthawaddy Hsinbyumyashin Ayeidawbon) [The Historical Account of the Struggle for Power by King Hanthawaddy Hsinbyumyashin] (HHA, 1967), สำเนาจารึกพม่าที่ตีพิมพ์ใน Shei Haung Myanmar Kyauksa Mya [Ancient Burmese Inscriptions] (SHMKM, 1972) ฯลฯ เอกสารบันทึกการเดินทางของชาวตะวันตกร่วมสมัย อาทิ บันทึกของ Duarte Barbosa (1921), Cesar Fedrici (2004), Fernão Mendes Pinto (1989), Tomé Pires (1944), Salvador Ribeyro (1926) ฯลฯ ตลอดจนหลักฐานประวัติศาสตร์ฝ่ายรัฐไท ที่ได้รับการปริวรรตและแปลเป็นภาษาไทยแล้ว อาทิ เชื้อเครือเจ้าแสนหวี สิบสองพันนา (เรณู วิชาศิลป์, ผู้ปริวรรตและแปล, 2544) และตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ (อรุณรัตน์ วิเชียรเขียว และเดวิด เค. วัลยาจ,

ผู้แปล, 2543) ฯลฯ เป็นต้น

การนำเสนอแบ่งออกเป็น 4 ส่วนสำคัญ คือ 1) การเรียงสู่อำนาจของเมืองตองอู, 2) การย้ายศูนย์กลางอำนาจลงสู่สามัญประเทศ, 3) การขยายปริมณฑลอำนาจตามแนวรัฐชายฝั่ง และ 4) การขยายปริมณฑลอำนาจสู่รัฐไททางตอนใน

การเรียงสู่อำนาจของเมืองตองอู (ค.ศ. 1485-1531/พ.ศ. 2028-2074)

เมืองตองอู ตั้งอยู่ในที่ราบลุ่มแม่น้ำปะลาวัน (Palaung River) หรืออีกชื่อหนึ่งคือแม่น้ำสะโตง (Sittang River) ซึ่งอยู่ระหว่างแม่น้ำอิระวดีและแม่น้ำสาละวิน (Pharye, 1998 : 90) และมีเขาพะโคทอดตัวขนานทางด้านตะวันตก และที่ราบสูงดินแดนกระเหรี่ยงและฉานทอดตัวขนานทางด้านตะวันออก (Smyth, 1913 : 1-2) ตามตำนานกำเนิดเมืองตองอูอันปรากฏในพงศาวดาร ระบุว่า เมืองตองอูนี้ถูกสร้างขึ้นในปลายอาณาจักรพุกาม คือ ในปี ค.ศ. 1279/พ.ศ. 1822 โดยกษัตริย์สองพี่น้อง คือ พระเจ้าตะวันจี (Thawungyi) และพระเจ้าตะวันเง (Thawun-ge) ซึ่งทั้งสองเป็นทายาทสืบสายมาจากเจ้าชายแห่งอาณาจักรพุกาม (Kala I, 1959 : 262-263; Kala II, 1960 : 151; Pwa, 1924 : 'Introduction' 3, 1-8) ก่อนหน้าการเรียงสู่อำนาจของราชวงศ์ตองอูยุคต้น เมืองตองอูมีสถานะเป็นเพียงหัวเมืองพม่าระดับรองที่อยู่ใต้ราชสำนักอังวะ (Ava Dynasty, ค.ศ. 1364-1526/พ.ศ. 1907-2069) ผู้ปกครองเมืองตองอูส่วนใหญ่ได้รับการแต่งตั้งโดยกษัตริย์แห่งราชสำนักอังวะ มีหน้าที่สำคัญในการส่งกองทหารเข้าช่วยราชสำนักอังวะออกรบในศึกสงครามต่างๆ อย่างไรก็ตาม เจ้าเมืองตองอูมักจะหาช่องทางที่จะแยกตัวเป็นอิสระและก่อกบฏต่อราชสำนักอังวะอยู่เสมอเมื่อมีโอกาส โดยจะแปรพักตร์ไปสวมักัดรัราชสำนักพะโคในบางครั้ง (Kala I, 1959 : 249-250, 361-362, 368, 382, 428-429; Pwa, 1924 : 8-43) ที่เมืองตองอูนี้ มิได้มีความต่อเนื่องของผู้ปกครองที่สืบสายมาจากราชวงศ์เดียวกัน เจ้าเมืองตองอูในบางช่วงมีสายสัมพันธ์ทางเครือญาติผ่านการแต่งงานกับราชสำนักอังวะ, ราชสำนักพะโค และ

ราชวงศ์ผู้ปกครองเมืองแปร อย่างไรก็ตาม ผู้ปกครองเมืองตองอูแต่ละราชวงศ์มิได้มีอำนาจในการปกครองที่ต่อเนื่องยาวนานแต่อย่างใด (Harvey, 1967 : 124)

เมืองตองอูเริ่มเรืองขึ้นสู่อำนาจอย่างชัดเจนในช่วงปลายคริสต์ศตวรรษที่ 15 ต่อดันคริสต์ศตวรรษที่ 16 ในรัชกาลพระเจ้ามินจีโย (Mingyinyo, ครองราชย์ ค.ศ. 1485-1531/พ.ศ. 2028-2074) ปฐมกษัตริย์แห่งราชวงศ์ตองอูยุคต้น การเรืองอำนาจของเมืองตองอูนี้สืบเนื่องสัมพันธ์โดยตรงกับการเสื่อมอำนาจของราชสำนักอังวะ ที่ถูกฉวยโอกาสพิชิตอย่างต่อเนือง จนท้ายที่สุดราชสำนักอังวะและดินแดนพม่าทางตอนเหนือถูกยึดครองและถูกผนวกอยู่ภายใต้อำนาจของเจ้าฟ้าฉานเมืองโมญิน (Mohnyin) และเจ้าฟ้าฉานเมืองสีปอ (Thibaw) (Lieberman, 2003 : 125) พระเจ้ามินจีโยได้ถือโอกาสในช่วงที่ราชสำนักอังวะเกิดความวุ่นวายในการส่งสมอำนาจและสร้างเสริมกำลังคนให้กับฐานที่มั่นแห่งเมืองตองอูของพระองค์

ในปี ค.ศ. 1485/พ.ศ. 2028 พระเจ้ามินจีโยได้ทำการสังหารพระเจ้ามินสิตู (Minsithu) ผู้เป็นเจ้าเมืองตองอูอยู่แต่เดิม และได้สถาปนาตนเองขึ้นเป็นกษัตริย์แห่งเมืองตองอู โดยมีพระนามอย่างเป็นทางการว่า พระเจ้ามหาศิริไชยสุร (Mahathitzeiyathura) เมื่อแรกขึ้นครองราชย์ พระองค์ได้ทรงสถาปนาเมืองอันเป็นที่ตั้งของพระราชวังของพระองค์ขึ้นใหม่ มีชื่อว่าเมืองมยะวดี (Myawaddy) (Kala II, 1960 : 153; Pwa, 1924 : 43) พระเจ้ามินจีโยแสดงให้เห็นชัดเจนตั้งแต่ต้นรัชกาลว่า พระองค์มีแผนการที่จะขยายปริมณฑลอำนาจของเมืองตองอู ด้วยการยกทัพเข้าโจมตีบ้านเมืองโดยรอบ และขยายเมืองด้วยการสร้างเมืองใหม่ กล่าวคือ ในต้นรัชกาลพระองค์ได้ยกทัพไปบุกโจมตีกวาดต้อนผู้คนยังเมืองเปยียงมะนา (Pyinmana) อันเป็นเมืองในเขตชลประทานที่ราบลุ่มทางตอนเหนือและตีเมืองเจ็กตา (Kyet-tha) ทางด้านตะวันออก ซึ่งที่เมืองนี้มีผู้คนอาศัยอยู่เป็นจำนวนมาก สันนิษฐานว่าเป็นชาวกะเหรี่ยง ผู้ปกครองเมืองเจ็กตาได้พาครอบครัวมาน้อมสวามิภักดิ์ต่อพระเจ้ามินจีโย ในพงศาวดารระบุว่าภายหลังเหตุการณ์นี้ พระเจ้ามินจีโยมีพระราชอำนาจและบารมีขจรจาย จนผู้ปกครองนครรัฐต่างๆ ในบริเวณโดยรอบ ไม่ว่าจะเป็นจากเชียงใหม่ และจากรามัญประเทศ ได้พระราชทาน

เครื่องราชกกุธภัณฑ์, พระฉัตรขาว, ช้างม้าอย่างดี, สนมกำนัล, พร้อมทั้งอัญมณีมายังพระเจ้านิธิโย (ibid., 153; 43-44)

ในปี ค.ศ. 1491/พ.ศ. 2034 พระเจ้านิธิโยทรงสร้างเมืองใหม่มีชื่อว่าเมืองทวาราวดี (Dwarawaddy) ในปีเดียวกันนี้ พระเจ้ามินกาว์ (Mingaug, ครองราชย์ ค.ศ. 1480-1502/พ.ศ. 2023-2045) กษัตริย์แห่งราชสำนักอังวะทรงมีพระบรมราชโองการให้พระเจ้านิธิโยช่วยยกทัพไปปราบปรามพระอนุชาคือพระเจ้านิธิโยสวาที่ก่อกบฏต่อราชสำนักอังวะ โดยตั้งตนขึ้นเป็นกษัตริย์ขึ้นที่เมืองยะมิตเตน (Yamethin) และเขตชลประทานเจ้าก์เซ (Kyaukse) ด้วยเหตุนี้พระเจ้านิธิโยจึงได้ถือโอกาสยกทัพเข้าโจมตีและกวาดต้อนผู้คนและช้างม้าจากหัวเมืองชายขอบเขตเมืองยะมิตเตนเข้ามาเป็นของพระองค์เอง ในปีต่อมาเมื่อพระองค์ทรงทราบข่าวว่าเกิดการปลัดแผ่นดินในรามัญประเทศ จากระชกาลพระเจ้าธรรมเจดีย์ (Dhammacedi, ครองราชย์ ค.ศ. 1470-1492/พ.ศ. 2013-2035) สุริยกาลใหม่ของพระเจ้าปญญาราม (Bannya Ram, ครองราชย์ ค.ศ. 1492-1526/พ.ศ. 2035-2082) พระองค์จึงถือโอกาสยกทัพเข้าโจมตีกวาดต้อนผู้คนในหัวเมืองชายขอบของรามัญประเทศมาเก็บไว้เป็นของพระองค์เอง โดยที่ไม่ได้ถวายให้ราชสำนักอังวะ (ibid., 153-154; 44; 17) แม้ว่าราชสำนักอังวะจะพิจารณาเห็นถึงแผนการสร้างอำนาจขยายอาณาเขตของผู้ปกครองเมืองตองอู แต่พระเจ้ามินกาว์ทรงตัดสินใจที่จะเลือกดำเนินนโยบายผูกมิตรกับพระเจ้านิธิโย ทั้งนี้อาจเป็นไปได้ว่า ในขณะนั้นราชสำนักอังวะติดพันศึกหลายด้าน ทั้งศึกกับเจ้าฟ้ารัฐฉานทางตอนเหนือและพระบรมวงศานุวงศ์ ตลอดจนหัวเมืองต่างๆ ในอังวะประเทศ ก่อกบฏเป็นจำนวนมาก ราชสำนักอังวะจึงพยายามที่จะดึงพระเจ้านิธิโยเข้าเป็นพันธมิตร ด้วยการที่ทรงพระราชทานรางวัลและสิ่งของกำนัลให้ เนื่องในโอกาสที่พระเจ้านิธิโยตีหัวเมืองชายขอบของรามัญประเทศได้ (Kala II, 1960 : 108) และเมื่อพระเจ้านิธิโยส่งพระราชสาสน์ขอให้ราชสำนักอังวะยกทัพมาช่วยรับศึก เมื่อครั้งพระเจ้าปญญารามแห่งราชสำนักพะโค ยกทัพมาล้อมตีเมืองทวาราวดีของพระเจ้านิธิโย พระเจ้ามินกาว์ก็ได้ส่งทัพไปช่วยทันที และเมื่อพระเจ้านิธิโย

ทรงรบนะทัพรราชสำนักพะโค พระเจ้ามินทวาร์ได้ทรงทำพิธีพระราชทานเครื่องราชกกุธภัณฑ์ พร้อมทั้งแต่งตั้งพระเจ้านิธิโยขึ้นเป็นกษัตริย์แห่งเมืองตองอูอย่างเป็นทางการ หากพิจารณาตามรูปการแล้วเป็นไปได้อย่างยิ่งว่า ราชสำนักอังวะพยายามผูกมิตรกับพระเจ้านิธิโย ด้วยหวังพึ่งกองกำลังจากตองอูช่วยราชสำนักอังวะตีกระหนาบปราบกบฏเมืองยะมิตเตน แต่สำหรับพระเจ้านิธิโยแล้ว ทรงเห็นพระบรมราชโองการของราชสำนักอังวะ เป็นช่องทางที่จะกวาดต้อนผู้คนเพิ่มเติมให้กับฐานที่มั่นของพระองค์พระองค์จึงทรงยกทัพโจมตีกวาดต้อนผู้คนจากหัวเมืองในเขตที่ราบลุ่มยะมิตเตนและในเขตชลประทานเจ้าก์เซมาไว้อย่างเมืองตองอูเป็นจำนวนมาก (Kala II, 1960 : 108-109, 154-155; Pwa, 1924 : 45)

ในปี ค.ศ. 1502/พ.ศ. 2045 พระเจ้าชเวนันเจ้าะชินนรปติ (Shwenankyawshin Narapati, ครองราชย์ ค.ศ. 1502-1526/พ.ศ. 2045-2069) ทรงขึ้นครองราชย์ที่ราชสำนักอังวะ ต่อจากรัชกาลพระเจ้านันทวาร์ ในช่วงเวลานี้ราชสำนักอังวะเสื่อมอำนาจลงอย่างมาก เนื่องจากต้องเผชิญศึกการรุกรานจากเจ้าฟ้าฉานเมืองโมญีอย่างต่อเนื่อง และการก่อกบฏของเจ้าเมืองต่างๆ ภายในอังวะประเทศ, รวมทั้งการเรืองอำนาจของผู้ปกครองเมืองตองอูและเมืองแปร ในสภาวะที่มีศึกรอบด้านเช่นนี้ พระเจ้าชเวนันเจ้าะชินนรปติ แห่งราชสำนักอังวะยังคงดำเนินตามแนวทางของพระเจ้านันทวาร์ ในการพยายามดึงพระเจ้านิธิโยเข้ามาเป็นแนวร่วมเป็นพันธมิตร ด้วยการจัดการอภิเษกสมรสพระเจ้านิธิโยกับเจ้าหญิงพระองค์หนึ่งของราชสำนักอังวะ และทรงพระราชทานอำนาจการปกครองหัวเมืองส่วนใหญ่ในเขตชลประทานเจ้าก์เซ พร้อมทั้งทรงแต่งตั้งให้พระเจ้านิธิโยขึ้นเป็นกษัตริย์ผู้ครอบครองพระฉัตรขาว อย่างไรก็ตาม นโยบายดังกล่าวนี้ของราชสำนักอังวะก็ไม่อาจสร้างความจงรักภักดีของพระเจ้านิธิโยต่อราชสำนักอังวะได้ เพราะต่อมาพระเจ้านิธิโยได้ประกาศตนเป็นอิสระ ในเวลาเดียวกันนี้ผู้ปกครองเมืองแปรก็แยกตัวเป็นอิสระจากราชสำนักอังวะเช่นเดียวกัน หัวเมืองบางส่วนของที่เคยอยู่ภายใต้ปริมณฑลอำนาจของราชสำนักอังวะเริ่มแปรพักตร์เข้ามาสวามิภักดิ์กับพระเจ้านิธิโย อาทิ เมืองนยองยาน (Nyaungyan), เมืองมิตติลา (Meikhtila) และ

เมืองยินดอว์ (Yindaw) ฯลฯ เป็นต้น ราชสำนักอังวะยกทัพมาปราบเมืองตองอู แต่ไม่สำเร็จ นอกจากนั้นแล้ว ในปี ค.ศ. 1504/พ.ศ. 2047 พระเจ้ามินจีญูได้ร่วมมือกับพระเจ้าช้างเผือกตะโดมินสอว์ (Hsinbyu Thadominsaw) ผู้ปกครองเมืองแปร ยกทัพเข้าโจมตีเขตแดนทางใต้ของราชสำนักอังวะ อาทิ เมืองสะเล (Salei), เมืองซิงกู (Singu) และเมืองพุกาม (Pagan) ฯลฯ เป็นต้น และในปี ค.ศ. 1510/พ.ศ. 2053 พระเจ้ามินจีญูทรงสร้างเมืองเพิ่มเติมขึ้นใหม่ คือ เมืองเกตุมดี (Ketumati) ซึ่งอยู่ทางตะวันตกเฉียงเหนือของเมืองทวารวดี (ibid., 113-114, 155-159; 46-49) แม้ว่าในช่วงต้นคริสต์ศตวรรษที่ 16 พระเจ้ามินจีญู สามารถขยายปริมณฑลอำนาจครอบคลุมถึงหัวเมืองในที่ราบลุ่มมิตถิลา-ยะมิตเตน ตลอดจนบางส่วนของเขตชลประทานเจ้าก์เซ ซึ่งอยู่ทางใต้และตะวันออกเฉียงใต้ของกรุงอังวะ อย่างไรก็ตาม อำนาจของพระองค์เหนือพื้นที่ดังกล่าวนี้มีได้ดำรงอยู่ยาวนานนัก เพราะในเวลาต่อมาเจ้าฟ้าฉานเมืองโมญินได้ยกทัพใหญ่เปิดศึกกรุกรานเข้ามายังใจกลางของอังวะประเทศ

ราชสำนักอังวะอยู่ในสถานการณ์อันตึงเครียด และอ่อนกำลังลงอย่างมาก ที่สุดในปี ค.ศ. 1524/พ.ศ. 2067 เมื่อเจ้าฟ้าฉานเมืองโมญินนามว่า เจ้าฟ้าสะโลน (Salon) ยกทัพไล่ตีได้หัวเมืองทางฝั่งตะวันตกของแม่น้ำอิรวดี อาทิ เมืองมเยดู (Myeidu), เมืองสะกาย (Sagaing), เมืองสะกู (Sagu) และเมืองสะลิน (Salin) ฯลฯ เป็นต้น เจ้าเมืองเหล่านี้เมื่อเห็นว่าไม่สามารถต้านทัพเจ้าฟ้าเมืองโมญินได้ จึงได้ทิ้งเมืองและอพยพหนี พระเจ้าช้างเผือกตะโดมินสอว์แห่งเมืองแปร เมื่อเห็นว่าการก่อกวนมาประชิดเมืองของตนเองแล้ว จึงได้ถวายบรรณาการขอเข้าเป็นพันธมิตรกับเจ้าฟ้าเมืองโมญินในการยกทัพตีกระหนาบกรุงอังวะ โดยมีข้อตกลงแลกเปลี่ยนให้พระองค์ได้ครองราชย์ที่อังวะเมื่อปราบปรามพระเจ้าชเวนันเจ้าะชินนรปติได้ เมื่อทราบข่าวว่าเจ้าฟ้าโมญินยกทัพใหญ่มาตีกรุงอังวะ เจ้าเมืองส่วนใหญ่รวมทั้งประชาชนในฟากตะวันออกของแม่น้ำอิรวดี อาทิ เมืองยะมิตเตน ฯลฯ ต่างละทิ้งเมืองของตน และละทิ้งให้ราชสำนักอังวะเผชิญศึกเพียงลำพัง มีเพียงเจ้าฟ้าเมืองโอนบาวจ์-สืปอ (Onbaung-Thibaw) เท่านั้นที่ยกทัพมาช่วยราชสำนักอังวะ

ตามคำร้องขอ อย่างไรก็ตามทัพราชสำนักอังวะและทัพเจ้าฟ้าเมืองโอบบาว-สปีอไม่สามารถต้านทานทัพเจ้าฟ้าเมืองโมญินและทัพเจ้าเมืองแปรได้ ท้ายที่สุดต้องเสียเมืองในปี ค.ศ. 1526/พ.ศ. 2069 พระเจ้าชเวนนเจ้าชินนรปติหนีออกจากกรุงอังวะไปตั้งหลักกับเจ้าฟ้าเมืองโอบบาว-สปีอ ส่วนพระเจ้าตะโดมินสอว์แห่งเมืองแปรทำพิธีราชาภิเษกขึ้นครองราชย์ที่เมืองอังวะ เมื่อเจ้าฟ้าเมืองโมญินยกทัพกลับออกไปไม่นานนัก พระเจ้าชเวนนเจ้าชินนรปติพร้อมกองทัพเจ้าฟ้าเมืองโอบบาว-สปีอ นามว่า เจ้าฟ้าโอบบาวโคมัย (Onbaung Hkomaing) ได้ยกทัพเข้ามายึดเมืองอังวะคืน พระเจ้าตะโดมินสอว์เห็นว่าสู้กำลังไม่ได้ จึงได้ละทิ้งเมืองอังวะและยกพลหนีกลับไปยังเมืองแปร เมื่อเจ้าฟ้าสะโลนแห่งเมืองโมญินทราบข่าว จึงได้ยกกองทัพกลับมาตีเอาเมืองอังวะคืนอีกครั้ง ในสงครามครั้งนี้พระเจ้าชเวนนเจ้าชินนรปติสวรรคตในสนามรบ เมื่อยึดเมืองอังวะกลับมาได้ในครั้งนี้ เจ้าฟ้าสะโลนได้แต่งตั้งให้พระราชโอรสของพระองค์ คือ เจ้าฟ้าโธฮันบวา (Thohanbwa) ขึ้นครองราชย์เป็นกษัตริย์แห่งเมืองอังวะ โดยถูกผนวกอยู่ภายใต้ปริมณฑลอำนาจของเจ้าฟ้าสะโลนแห่งเมืองโมญินอีกชั้นหนึ่ง (Harvey, 1967 : 106-107; Kala II, 1960 : 120-122)

ในช่วงเวลาที่กองทัพฉานบุกโจมตีทางตอนบนของอังวะประเทศ อย่างต่อเนื่องและรุนแรง เจ้าเมืองต่างๆ ได้อพยพผู้คนพร้อมช้างม้า หนีเข้าขอพึ่งพระบรมโพธิสมภารของพระเจ้ามินจีโยยังเมืองตองอูเป็นจำนวนมาก อาทิ เมืองอะเมย์ยิน (Amyint), เมืองนยongan, เมือง ยะมิตเตน, เมืองวดี (Waddy), เมืองปินแล (Pinle) และเมืองปinya (Pinya) ฯลฯ จนทำให้เมืองตองอูกลายเป็นเมืองที่มีประชากรและกำลังคนคับคั่ง พงศาวดารได้เปรียบเทียบให้เห็นภาพอย่างชัดเจนว่า ผู้คนต่างแห่แหนเข้ามายังเมืองตองอูมากมายประดุจฝูงผึ้ง ทำให้เมืองตองอูแข็งแกร่งและเรื่องขึ้นสู่อำนาจในที่สุด ก่อนหน้าที่ราชสำนักอังวะจะปราชัยต่อเจ้าฟ้าเมืองโมญินราชสำนักอังวะพร้อมด้วยทัพหนุนจากเจ้าฟ้าโอบบาวโคมัยได้ร่วมกันยกทัพมาปราบปรามเมืองตองอู แต่ทว่าไม่สามารถตีได้ และในช่วงเวลาต่อมาเมื่อเจ้าฟ้าเมืองโมญินมีอำนาจใหญ่เหนือเมืองอังวะและดินแดนพม่าตอนบน ก็ได้ส่งทัพมาปราบปรามอำนาจพระเจ้ามินจีโยแห่งเมืองตองอูด้วยเช่นกัน ในการณ์นี้พระเจ้า

มินจิโญได้ทำการตระเตรียมรับศึก ด้วยการซ่อมแซมและสร้างขยายกำแพงเมือง, ป้อมค่าย, คูน้ำ, คันดินให้แน่นหนา พร้อมทั้งทำลายหัวเมืองเล็กเมืองน้อยตามรายทาง และทำลายแหล่งน้ำด้วยการวางยาพิษในพื้นที่ต่างๆ ที่อยู่ในเส้นทางการยกทัพจากทางใต้ของเมืองอังวะลงสู่เมืองตองอู เพื่อไม่ให้กองทัพข้าศึกใช้สถานที่เหล่านี้เป็นฐานในการทำสงครามปิดล้อมเมืองตองอูได้ นอกจากนี้ ยังทรงยกทัพโจมตีกวาดต้อนผู้คนและช้างม้าจากหัวเมืองชายขอบรามัญประเทศในทางใต้ เพื่อเพิ่มแรงงานคนให้กับเมืองตองอูในการรับศึก, กองทัพเจ้าฟ้าโตะอันบวยกทัพมาโจมตีเมืองตองอูบ่อยครั้งแต่ไม่สามารถตีเข้าเมืองตองอูได้ จึงต้องพ่ายกลับไปในที่ที่สุด พระเจ้ามินจิโญสวรรคตในปี ค.ศ. 1531/พ.ศ. 2074 พระเจ้าตะเบงชเวตี้ (Tabinshwehti, ครองราชย์ ค.ศ. 1531-1550/พ.ศ. 2074-2093) พระราชโอรสทรงขึ้นครองราชย์เป็นกษัตริย์องค์ที่สองแห่งราชวงศ์ตองอูยุคต้นต่อจากพระองค์ (Kala II, 1960 : 161-162; Pwa, 1924 : 50-53)

การย้ายศูนย์กลางอำนาจลงสู่รามัญประเทศ

ปรากฏการณ์ทางการเมืองที่สำคัญประการหนึ่งในพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ของดินแดนพม่าในช่วงกลางคริสต์ศตวรรษที่ 16 คือ การย้ายศูนย์กลางอำนาจของกษัตริย์พม่าแห่งราชวงศ์ตองอูยุคต้นจากราชธานีเมืองตองอู อันเป็นฐานอำนาจเดิมที่อยู่ทางดินแดนตอนใน สู่กรุงพะโค หรือกรุงหงสาวดี อันเป็นราชธานีของรามัญประเทศในพม่าตอนล่าง ในสมัยอาณาจักรตองอูยุคต้นนี้ เป็นครั้งแรกและครั้งเดียวในหน้าประวัติศาสตร์พม่า ที่อาณาจักรพม่ามีศูนย์กลางอำนาจอยู่แถบบริเวณชายฝั่ง (Lieberman, 1984 : 14, 2003b : 151) การย้ายศูนย์กลางอำนาจสู่กรุงพะโคในรัชกาลพระเจ้าตะเบงชเวตี้ ปี ค.ศ. 1539/พ.ศ. 2082 ได้ก่อให้เกิดความเปลี่ยนแปลงที่สำคัญต่อภูมิศาสตร์การเมืองและขอบเขตปริมณฑลอำนาจของกษัตริย์พม่า ภายหลังการล่มสลายของอาณาจักรพุกาม กล่าวคือ เป็นครั้งแรกที่กษัตริย์พม่า ผู้มีถิ่นฐานมาจากทางตอนใน สามารถขยายอำนาจครอบครองดินแดนชายฝั่งของรามัญประเทศเป็นผลสำเร็จ และเป็นครั้งแรกที่กษัตริย์พม่ามีปริมณฑล

อำนาจซ้อนทับกับปริมาณอำนาจของกษัตริย์แห่งกรุงศรีอยุธยา อันนำมาสู่ความขัดแย้งและการเผชิญหน้ากันโดยตรงเป็นครั้งแรกในกลางคริสต์ศตวรรษที่ 16 (สุนทร ชุติธรานนท์, 2542 : 115-116; Sunait, 1990 : 167, 1995a, 63-64, 1995b, 94)

ปัจจัยพื้นฐานที่ผลักดันให้กษัตริย์แห่งราชวงศ์ต้องอยู่ศูนย์กลางอำนาจสู่ดินแดนราชมัญประเทศนั้น ประกอบไปด้วยปัจจัยทางเศรษฐกิจและปัจจัยทางการเมือง จากการศึกษาวិเคราะห์ของ ลีเบอร์แมน ได้สรุปว่าปัจจัยทางเศรษฐกิจมีความโดดเด่นสำคัญมากกว่า กล่าวคือ กษัตริย์แห่งราชวงศ์ต้องอยู่ศูนย์กลางการมีส่วนร่วมในผลกำไรและความมั่งคั่งร่ำรวยโดยตรงจากการขายตัวทางเศรษฐกิจและการค้านานาชาติทางทะเลในมหาสมุทรอินเดียและอ่าวเบงกอล จึงได้ย้ายราชธานีสู่กรุงพะโค (Lieberman, 1980a : 209, 1980c : 76, 1984 : 29-30, 1987 : 173, 1991 : 22, 2003 : 151) ความรุ่งเรืองทางเศรษฐกิจการค้าในดินแดนราชมัญประเทศนั้น มีมานานกว่าหนึ่งศตวรรษก่อนหน้าการเรืองอำนาจของราชวงศ์ต้องอยู่ศูนย์กลาง เมืองท่าราชมัญประเทศย่อมเป็นชุมทรัพย์อันน่าพิสมัยที่เร้าให้กษัตริย์แห่งราชวงศ์ต้องอยู่ศูนย์กลางเข้าไปครอบครองโดยตรง ในหัวข้อนี้จะวิเคราะห์เสริมในแง่ของภูมิรัฐศาสตร์และบริบททางการเมืองที่เป็นเงื่อนไขแวดล้อมอีกประการหนึ่ง ที่ส่งผลให้กษัตริย์ต้องอยู่ย้ายราชธานีไปยังกรุงพะโค

ดังที่ได้กล่าวไปแล้วในหัวข้อก่อนว่าสถานะของเมืองตองอูก่อนหน้าการเรืองอำนาจในรัชสมัยพระเจ้ามินจื่อญี่นั้นเป็นเพียงหัวเมืองพม่าในระดับรอง มีสถานะทางการเมืองที่ต่ำกว่าราชสำนักอังวะ ส่วนในทางเศรษฐกิจ เมืองตองอูเป็นหัวเมืองภายในที่ต้องพึ่งพาสินค้าจากทางเมืองท่า อาทิ เกลือและผ้าอินเดีย (Lieberman, 1984 : 29) และแม้ว่าเมืองตองอูจะเป็นเมืองท่าส่งผ่านสินค้าของป่าหายาก ที่รวบรวมมาจากหัวเมืองทางตอนในและในที่ราบสูงด้านตะวันออก ส่งขายยังเมืองท่าในราชมัญประเทศอีกทอดหนึ่ง แต่เมืองตองอูนี้ไม่ได้มีสถานะเป็นเมืองท่าหลักภายใน ดังเช่นที่ราชสำนักอังวะเป็นศูนย์กลางการค้าส่งผ่านอัญมณี, ทัพบิม, แร่โลหะ และสินค้าของป่าหายากต่างๆ (ดู Barbosa, 1921 : 148-149, 159-161; Pires, 1944 : 110-111; Pinto, 1989 : 74)

หากพิจารณาในแง่ที่ตั้งทางภูมิศาสตร์ เมืองตองอูแม้ว่าจะตั้งอยู่บนที่ราบลุ่มริมแม่น้ำสะโตง แต่ทว่าถูกเทือกเขาพะโคและที่ราบสูงชนาบ้างทั้งด้านตะวันตกและด้านตะวันออก และแม่น้ำสะโตงในบริเวณเมืองตองอูนี้ได้มีไปด้วยสันดอนทรายอันเป็นอุปสรรคต่อการเดินเรือติดต่อค้าขาย (Smyth, 1913 : 1-2) เมืองตองอูนี้เปรียบได้ว่าเป็นหัวเมืองชายขอบและเป็นเมืองชุมทางที่เชื่อมระหว่างดินแดนพม่าตอนบน, ที่ราบสูงฉานและกะเหรี่ยงทางด้านตะวันออก และดินแดนทางตอนเหนือของรามัญประเทศ โดยเมืองตองอูมีแดนติดต่อกับหัวเมืองชายขอบซึ่งอยู่ในรัศมีปริมณฑลอำนาจของเมืองพะโค ดังจะเห็นได้จากกรณีสงครามเหนือ-ใต้ ระหว่างราชสำนักอังวะและราชสำนักพะโค (ทศวรรษที่ 1380 ถึงทศวรรษที่ 1420) เส้นทางเมืองตองอูนั้น เป็นเส้นทางเดินทัพหลักทางด้านตะวันออก ที่กองทัพราชสำนักอังวะยกพลบุกรามัญประเทศ (Kala I, 1959 : 364-365, 427; Kala II, 1960 : 44) ภูมิศาสตร์ที่ตั้งของเมืองตองอูก่อนข้างมีข้อจำกัด หากจะใช้เมืองตองอูเป็นราชธานีหลักในการขยายปริมณฑลอำนาจของอาณาจักร ทั้งนี้เพราะสถานที่ตั้งเมืองตองอูมิได้เป็นจุดศูนย์กลางในการควบคุมพื้นที่ยุทธศาสตร์การผลิตสำคัญ ทั้งพื้นที่เขตชลประทานเจ้าก์เซ, พื้นที่เขตชลประทานมินบู (Minbu), พื้นที่เขตชลประทานแม่น้ำมู (Mu River), และพื้นที่ราบลุ่มมิตถิลา-ยะมิตเตน ตลอดจนสถานที่ตั้งไม่เอื้อต่อการควบคุมเส้นทางการติดต่อหลักตามลำน้ำอิรวดี อันถือได้ว่าเป็นเส้นเลือดใหญ่ของดินแดนพม่ารวมถึงการที่ไม่เอื้อต่อการควบคุมหัวเมืองท่าในทางชายฝั่งตอนล่างได้เช่นเดียวกัน

เนื่องด้วยที่ตั้งทางภูมิศาสตร์ที่อยู่นอกเขตยุทธศาสตร์ดังกล่าวนี้เองได้ทำให้เมืองตองอูกลายเป็นศูนย์กลางของผู้ลี้ภัย (Refugee Center) รองรับการอพยพของผู้คนเจ้านายและข้าราชการ ที่หนีภัยสงครามและการรุกรานของฉาน จากหัวเมืองต่างๆ ในดินแดนพม่าตอนบน การอพยพใหญ่ในต้นคริสต์ศตวรรษที่ 16 นี้เป็นสาเหตุสำคัญที่ทำให้เมืองตองอูเติบโตอย่างรวดเร็วทันทีภายในระยะเวลาไม่นานนักในรัชกาลพระเจ้ามินจี่โย ทั้งนี้ยังประกอบกับนโยบายขยายอำนาจกวาดต้อนผู้คนของพระองค์ ที่ช่วยเสริมให้เมืองตองอูมีประชากรหนาแน่นขึ้นอย่างมาก

การเพิ่มจำนวนประชากรในเมืองตองอูมากขึ้นอย่างรวดเร็ว สะท้อนให้เห็นได้จากการที่พระเจ้ามินจีญทรงขยายเมืองด้วยการสร้างเมืองเพิ่มถึงสามครั้งในรัชกาลของพระองค์ แม้ว่าเมืองตองอูในช่วงเวลาดังกล่าวนี้อาจมีกำลังคนเป็นจำนวนมาก แต่เป็นไปได้อย่างยิ่งว่าพระองค์ทรงเล็งเห็นข้อจำกัดในทางภูมิศาสตร์ที่ตั้งของเมืองตองอู หากจะใช้เมืองตองอูนี้เป็นศูนย์กลางในการขยายอำนาจของพระองค์ดังจะเห็นได้ว่าในช่วงต้นรัชกาล พระองค์มีความพยายามที่จะขยายอำนาจเข้าครอบครองพื้นที่ยุทธศาสตร์การผลิต ในพื้นที่ในเขตชลประทานเจ้ากัแซทางดินแดนพม่าตอนบนเป็นหลัก (Lieberman, 1980b : 209, 1984 : 29; 150)

อย่างไรก็ตาม หากพิจารณาบริบททางการเมืองในสมัยกลางคริสต์ศตวรรษที่ 16 นี้ จะเห็นได้ว่า เจ้าฟ้ารัฐฉานมีอำนาจแข็งแกร่งอย่างมาก สามารถขยายปริมณฑลอำนาจเข้าครอบครองเมืองอังวะและหัวเมืองพม่าในทางตอนบน ตลอดจนเมืองแปรในดินแดนพม่าตอนกลาง แม้ว่าราชสำนักตองอูจะมีกำลังคนมากมาย แต่คงเป็นไปได้ยากยิ่ง หรืออาจจะไม่มีโอกาสเป็นไปได้ ที่พระเจ้ามินจีญจะยกทัพตีเอาเมืองอังวะ ตลอดจนดินแดนพม่าทางตอนบนกลับคืนมาสู่อำนาจของการปกครองของพม่านำโดยราชสำนักตองอูได้ เพราะกองทัพฉานมีอำนาจอย่างมากครอบครองพื้นที่ปิดล้อมทั้งพม่าตอนกลางในบริเวณเมืองแปร และพม่าตอนบน ตลอดจนเจ้าฟ้าฉานยกทัพมาตีเมืองตองอูอยู่บ่อยครั้ง แม้ว่ากองทัพฉานจะไม่สามารถยึดเมืองตองอูได้ แต่พระเจ้ามินจีญเองย่อมทรงตระหนักถึงสถานการณ์อันเป็นรองนี้เป็นอย่างดี พระองค์จึงทรงเปลี่ยนยุทธศาสตร์การขยายปริมณฑลอำนาจของพระองค์มาเป็นเน้นการป้องกันและตั้งรับในแนวเหนือ และเปลี่ยนมายกทัพโจมตีหัวเมืองชายขอบของราชสำนักพะโคในทางตอนใต้แทน (Kala II, 1960 : 162; Pwa 1924, 51) บริบททางการเมืองในช่วงเวลานี้ ไม่เหลือทางเลือกอื่นใดให้กษัตริย์แห่งเมืองตองอูนอกจากการขยายอำนาจลงดินแดนพม่าตอนล่าง

ดังนั้นแล้วจึงอาจสรุปได้ว่านโยบายการมุ่งลงใต้ สู่ดินแดนรามัญประเทศนั้น เริ่มเกิดขึ้นมาตั้งแต่ปลายรัชสมัยพระเจ้ามินจีญ และได้รับการสานต่อจนประสบความสำเร็จในรัชกาลพระเจ้าตะเบงชเวตี้ กษัตริย์แห่งราชวงศ์ตองอูยุคต้นในเวลาต่อมา

ในรัชกาลพระเจ้าตะเบงชเวตี้ พระองค์ไม่ทรงมีนโยบายที่จะยกทัพขึ้นไปตีเอาเมืองอังวะหรือดินแดนพม่าตอนบนแต่อย่างใด แต่ทรงมุ่งมั่นในการสถาปนาอำนาจยังดินแดนพม่าตอนล่างและพม่าตอนกลางเป็นหลัก ทันที้ที่พระเจ้าตะเบงชเวตี้ทรงขึ้นครองราชย์สมบัติในปี ค.ศ. 1531/พ.ศ. 2074 พระองค์ได้ส่งกองทัพไปโจมตีหัวเมืองชายขอบแดนรามัญประเทศ และหัวเมืองชายขอบแดนเมืองแปร และในปีถัดไปพระองค์ได้ทรงลงหยั่งกำลังของราชสำนักพะโค ด้วยการยกกองพล อันประกอบด้วยเสนาบตี 40 ทาน และทหารม้า 500 นาย ยกจู่ลอบเข้าไปทำพิธีเจาะพระกรรณ ยังพระธาตุชเวมอร์ดอร์ หรือ พระธาตุมูเตา ซึ่งประดิษฐานอยู่ภายในเมืองพะโค ในขณะนั้นพระเจ้าตฺชินตะกายุตปิ (Tushintakayutpi/Dakaratpi, ครองราชย์ ค.ศ. 1526-1538/พ.ศ. 2069-2081) ทรงเป็นกษัตริย์แห่งราชสำนักพะโค พระองค์ได้สั่งให้กองทหารรามัญเข้าล้อมบริเวณพระธาตุชเวมอร์ดอร์ แต่พระเจ้าตะเบงชเวตี้และกองทัพเมืองตองอูสามารถตีฝ่าแนวล้อมของทหารรามัญออกมาได้ และเดินทางกลับเมืองตองอูอย่างปลอดภัย (ibid., 164-165; 53-54)

หากพิจารณาในด้านยุทธศาสตร์ทางทหารและการทำสงครามแล้ว จะเห็นได้ว่า การที่พระเจ้าตะเบงชเวตี้จะยกทัพตีรามัญประเทศนั้น ก็ได้เป็นเรื่องที่ย่างดาไปกว่าการยกทัพทำสงครามยังดินแดนพม่าตอนบนแต่อย่างใด ทั้งนี้เนื่องจากหัวเมืองรามัญประเทศในดินแดนพม่าตอนล่างต่างมีกำลังอำนาจ และศักยภาพการทำสงครามที่แข็งแกร่งไม่แพ้ และย่อมจะมีมากกว่ากองทัพของเจ้าฟ้าจกานในดินแดนพม่าทางตอนใน เพราะที่ราชสำนักพะโค และเมืองท่าในรามัญประเทศ ทั้งเมืองพะสิม และเมืองมะตะมะ ต่างเต็มไปด้วยทหารรับจ้างชาวต่างชาติ ทั้งชาวอาหรับ, ชาวแขกมัวร์ และโดยเฉพาะอย่างยิ่ง ทหารรับจ้างชาวโปรตุเกส ตลอดจนอาวุธปืนใหญ่ และปืนไฟ ดังจะเห็นได้ชัดเจนจากการที่พระเจ้าตะเบงชเวตี้ต้องใช้กำลังพลจำนวนมาก เข้าโจมตีเมืองพะโคถึง 4 ครั้ง และใช้เวลาประมาณ 3 ปีกว่าที่จะสามารถพิชิตเมืองพะโคได้สำเร็จในช่วงปี ค.ศ. 1538-1539/พ.ศ. 2081-2082 พงศาวดารได้บรรยายให้เห็นชัดเจนว่ากองทัพเมืองพะโคที่ตั้งรับศึกนั้น

มีอาวุธปืนไฟอาวุธปืนใหญ่มากมาย และทหารรับจ้างชาวต่างชาติจำนวนมากที่ต่างระดมยิงปืนไฟออกมาทำลายกองทัพพระเจ้าตะเบงชเวตี้ที่ล้อมเมืองอยู่ ในการโจมตีเมืองเมะตะมะของพระองค์ในปีถัดมาก็เช่นเดียวกัน แม้กองทัพของพระองค์ที่มีความแข็งแกร่งมากขึ้น ด้วยการครอบครองแม่ทัพนายกองรามัญจากทั้งเมืองพะโคและเมืองพะสิม รวมทั้งทหารรับจ้างชาวต่างชาติ พร้อมอาวุธปืนไฟจากเมืองรามัญทั้งสอง ก็จำเป็นต้องใช้เวลานานพอสมควรในการปิดล้อมโจมตีเมืองเมะตะมะ เพราะเมืองเมะตะมะเองก็มีทหารรับจ้างและอาวุธปืนไฟจำนวนมากที่ระดมยิงแนวล้อมของพระเจ้าตะเบงชเวตี้อย่างหนัก (Kala II, 1960 : 165-172, 178-183) ตามบันทึกการเดินทางของ แฟร์เนา เมนเดส ปินโต (Fernão Mendes Pinto) ทหารรับจ้างชาวโปรตุเกส ที่เดินทางจากเมืองมะละกามายังเมืองเมะตะมะในช่วงเวลาที่มีสงครามอยู่ในขณะนั้น ได้บรรยายว่าพระเจ้าตะเบงชเวตี้ยกกองทัพมาทำสงครามกับเมืองเมะตะมะเป็นจำนวนมหาศาล (ประมาณ 700,000 นาย) แต่ทว่าต้องปิดล้อมเมืองเมะตะมะเป็นเวลานานกว่าก่อนปี จนกระทั่งทหารและประชาชนฝ่ายเมืองเมะตะมะอ่อนแรงกำลังลง เนื่องจากขาดแคลนเสบียงอาหาร และเสียชีวิตเป็นจำนวนมากจากการต่อสู้ จนในที่สุดเจ้าเมืองเมะตะมะจำต้องยอมจำนนต่อพระเจ้าตะเบงชเวตี้ (Pinto, 1989 : 309, 311-317)

อย่างไรก็ตาม หากประเมินสถานการณ์และข้อดีข้อด้อย เปรียบเทียบระหว่างดินแดนพม่าตอนบนและดินแดนพม่าตอนล่างนั้น จะเห็นได้ว่าดินแดนรามัญประเทศมีข้อดีและให้ผลประโยชน์ที่คุ้มค่านมหาศาลแก่การที่พระเจ้าตะเบงชเวตี้จะลงทุนเสี่ยงในการทุ่มเทยกทัพเข้าโจมตีมากกว่า เพราะดินแดนรามัญประเทศมีสิ่งที่ดึงดูดมากกว่า กล่าวคือ เป็นทั้งชุมทรัพย์อันมั่งคั่งจากรายได้ทางการค้า และเป็นแหล่งของทหารรับจ้างชาวต่างชาติ และอาวุธปืนไฟทันสมัยอันเป็นยุทธปัจจัยสำคัญนอกเหนือจากกำลังคนในการขยายปริมณฑลอำนาจของพระองค์ต่อไป, นอกจากนี้แล้ว บ้านเมืองในดินแดนรามัญประเทศมีพื้นฐานทางการเมืองที่ค่อนข้างแยกกันเป็นเอกเทศและไม่เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ระหว่างกลุ่มเมืองพะสิม, กลุ่มการเมืองเมะตะมะและ กลุ่มการเมืองราชสำนักพะโค ดังจะ

เห็นได้จากการที่พระเจ้าตะเบงชเวตี้ยกทัพโจมตีเมืองพะโคนั้น เมืองพะสิม และเมืองเมาะตะมะมิได้ส่งทัพมาช่วยแต่อย่างใด เช่นเดียวกัน เมื่อพระเจ้าตะเบงชเวตี้ยกทัพตีเมืองเมาะตะมะ แม่ทัพนายกองชาวรามัญจากทั้งเมืองพะโคและเมืองพะสิมต่างเป็นกำลังสำคัญของพระเจ้าตะเบงชเวตี้ในการทำศึกกับเมืองเมาะตะมะ ประกอบกับเจ้าเมืองมะละแหม่ง อันเป็นเมืองคู่กับเมืองเมาะตะมะที่ตั้งอยู่อีกฟากฝั่งของปากแม่น้ำสาละวิน ก็วางตัวเป็นกลางไม่ยกทัพมาช่วยเจ้าเมืองเมาะตะมะทำศึกแต่อย่างใด (Kala II, 1960 : 165-172, 178-183) ดังนี้แล้ว ถึงแม้ว่าหัวเมืองรามัญประเทศจะต่างมีกองทัพที่แข็งแกร่งไปด้วยทหารรับจ้างชาวต่างชาติและอาวุธปืนไฟ แต่การที่ต่างเมืองต่างอยู่แยกกันอย่างเป็นเอกเทศ และไม่รวมตัวเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันในการทำสงคราม จึงทำให้ในที่สุดแต่ละเมืองต่างต้องประสบความพ่ายแพ้และปราชัยต่อกองทัพพระเจ้าตะเบงชเวตี้

สถานการณ์ทางการเมืองในกลุ่มหัวเมืองที่อยู่ภายใต้ปริมณฑลอำนาจของเจ้าฟ้ารัฐฉาน อันประกอบไปด้วยเจ้าเมืองแปร และเจ้าฟ้ารัฐฉานกษัตริย์แห่งอังวะนั้นมีลักษณะที่แตกต่างอย่างเห็นได้ชัดจากสถานการณ์ทางการเมืองของกลุ่มรามัญประเทศ กล่าวคือ มีความเป็นพันธมิตรทางการเมืองอย่างเหนียวแน่น ฝ่ายเจ้าฟ้ารัฐฉานทั้งจากเมืองอังวะและจากหัวเมืองรัฐฉานทางตอนในต่างยกกองทัพมาให้ความช่วยเหลือเจ้าเมืองแปร ในการต่อสู้ป้องกันเมืองจากการรุกรานของพระเจ้าตะเบงชเวตี้ และพยายามต่อสู้ชิงบัลลังก์ราชสำนักพะโคกลับคืนมาสู่พระเจ้าดู่ชินตะกายุดปี แม้กลุ่มพันธมิตรฉาน-แปรจะไม่ประสบความสำเร็จในการชิงเมืองพะโคคืนมาได้ แต่การผนวกกำลังกันระหว่างเมืองแปรซึ่งเป็นเมืองที่มีกำลังพลและอาวุธปืนไฟปืนใหญ่จำนวนมากในการต่อสู้ป้องกันเมือง กับกำลังเจ้ารัฐฉาน ทำให้เป็นการยากยิ่งต่อพระเจ้าตะเบงชเวตี้ในการโจมตียึดเมืองแปร นอกจากนี้แล้วเจ้าเมืองแปรยังได้ขอความช่วยเหลือทางทหารจากราชสำนักอะระกัน กษัตริย์แห่งอะระกันได้ส่งกองทัพทั้งทัพเรือและทัพบก นำโดยพระราชโอรสและพระอนุชาผู้เป็นเจ้าเมืองซันดอร์เวย์ (Sandoway) ยกทัพมาช่วยเจ้าเมืองแปรตีกองทัพพระเจ้าตะเบงชเวตี้ที่ปิดล้อมเมืองแปรอยู่ แม้ว่าทัพหนุนจากเจ้าฟ้ารัฐฉาน

และจากเมืองอะระกันจะไม่สามารถทำลายวงล้อมของกองทัพพระเจ้าตะเบงชเวตี้เข้าไปช่วยเมืองแปรได้ แต่หากกองทัพของพระองค์ต้องใช้เวลานานกว่าก่อนปีกว่าที่จะสามารถพิชิตเมืองแปรได้ในปี ค.ศ. 1542/พ.ศ. 2085 ซึ่งภายหลังที่พระเจ้าตะเบงชเวตี้ยึดเมืองแปรได้และสถาปนาเจ้าเมืองแปรใหม่แล้วนั้น เจ้าฟ้ารัฐฉานยังคงพยายามยกทัพมาบุกตีเอาเมืองแปรคืน ท้ายที่สุดแม้ว่ากองทัพฉานจะพ่ายแพ้ในการศึกเหล่านี้ แต่เจ้าฟ้าฉานยังคงมีอำนาจอยู่ที่เมืองอังวะและพม่าทางตอนบนอยู่ (ibid., 172-176, 186-193, 200-204)

มีความเป็นไปได้อย่างยิ่งว่า พระเจ้าตะเบงชเวตี้ทรงพอจะตระหนักถึงกำลังอันเหนียวแน่นของเจ้าฟ้าฉานในดินแดนพม่าตอนบนได้เป็นอย่างดี พระองค์จึงทรงไม่ยกทัพไปตีเมืองอังวะและพม่าตอนบน แต่ทรงขยายปริมณฑลอำนาจขึ้นสู่หัวเมืองพม่าตอนกลาง มีขอบเขตไม่เกินเมืองพุกาม เจ้าเมืองในบริเวณนี้ด้วยเกรงกองทัพพระเจ้าตะเบงชเวตี้จึงได้ทิ้งเมือง และอพยพหนีไปขอพึ่งพิงยังพระเจ้าโองบาวโกมัย-เจ้าฟ้าฉานผู้ครองเมืองอังวะ พระเจ้าตะเบงชเวตี้ทรงสามารถขยายปริมณฑลอำนาจครอบครองหัวเมืองพม่าตอนกลาง ที่อยู่ทางใต้ของเมืองพุกามลงมา กล่าวได้ว่าพระองค์ได้ขยายแนวป้องกันอาณาจักรทางตอนเหนือ ขึ้นไปยังดินแดนพม่าตอนกลาง ตลอดสองฟากฝั่งแม่น้ำอิระวดี และพระองค์ยังสามารถช่วงชิงพื้นที่ยุทธศาสตร์ในการผลิตที่สำคัญ คือ พื้นที่ชลประทานเมืองมินบู มาไว้ใต้พระราชอำนาจได้เป็นผลสำเร็จ (ibid., 204-205)

ตลอดรัชกาลของพระเจ้าตะเบงชเวตี้ ทรงมุ่งมั่นที่จะสถาปนาศูนย์กลางอำนาจที่หัวเมืองพม่าตอนล่างในรามัญประเทศ ดังจะเห็นได้จากการที่พระองค์ทรงย้ายราชธานีจากเมืองตองอู มายังเมืองพะโค และมีพระบรมราชโองการให้สร้างเมืองพะโคขึ้นใหม่ในบริเวณใกล้พระราชอุทยานออร์ดอร์ในปีค.ศ. 1539/พ.ศ. 2082 นอกจากนี้แล้ว พระองค์ยังทรงปรับวัตรปฏิบัติของพระองค์ตามขนบธรรมเนียมวัฒนธรรมของชาวมัญญ์ อาทิ การไว้ทรงพระเกศาและทรงฉลองพระองค์อย่างชาวมัญญ์, ทรงอภิเษกสมรสกับลูกสาวของคหบดีชาวมัญญ์, นอกจากนี้พระองค์ได้ทรงประกอบพิธีราชาภิเษก ทั้งตามธรรมเนียมกษัตริย์พม่าและธรรมเนียม

กษัตริย์รามัญที่ราชธานีกรุงพะโคนี้ด้วยเช่นเดียวกัน (ibid., 177, 208-209) ทั้งนี้พระองค์ได้ทรงแต่งตั้งเจ้าเมืองรามัญประเทศเดิมขึ้นปกครองยังหัวเมืองรามัญประเทศที่สำคัญ อาทิ ทรงพระราชทานให้ สอว์ปัญญา หรือ สอว์พินญา เจ้าเมืองเมะตะมะเดิมให้ไปครองเมืองมยาวันยะ (Myaungmya), และทรงพระราชทานให้ สอว์ละกอนอิน โอรสของพระเจ้าตุงชินตะกายุติปี กษัตริย์แห่งราชสำนักพะโคเดิมไปครองเมืองเมะตะมะ ฯลฯ เป็นต้น (ibid., 182-184)

การขยายปริมณฑลอำนาจเหนือดินแดนรัฐชายฝั่ง

การที่กษัตริย์แห่งราชวงศ์ต้องอยู่คั่นเข้ามาสถาปนาอำนาจสวทัมภ์ราชสำนักพะโคเดิม ทำให้กษัตริย์แห่งราชวงศ์ต้องอยู่คั่น ได้รับเอามรดกความขัดแย้งระหว่างราชสำนักพะโคกับดินแดนรัฐชายฝั่งรอบข้าง ทั้งรัฐอะระกันและรัฐยุธยาที่เคยมีมาก่อนหน้า (Pamaree, 2005 : 89) ดังจะเห็นได้ว่า ก่อนหน้าราชวงศ์ต้องอยู่คั่นจะย้ายราชธานีมายังเมืองพะโคนั้น ราชสำนักพะโคแต่เดิมมามีความขัดแย้งแข่งขันทางเศรษฐกิจกับทั้งรัฐชายฝั่งทางตะวันตกคือรัฐอะระกัน กล่าวคือ ราชสำนักพะโคพยายามขยายปริมณฑลอำนาจเข้าครอบครองเมืองท่าชั้นดอร์เวย์ของรัฐอะระกัน และกับรัฐชายฝั่งด้านตะวันออก คือ รัฐยุธยา ซึ่งมีกยักทัพบุกรุกเมืองท่าชายฝั่งทางตะวันตกของเทือกเขาตะนาวศรี จนสามารถสถาปนาอำนาจเหนือเมืองตะนาวศรีและเมืองมะริดได้ และยังคงพยายามยกทัพมารุกรานขยายอำนาจยังเมืองทวายของราชสำนักพะโคอยู่บ่อยครั้ง ความขัดแย้งแข่งขันทางเศรษฐกิจและการเผชิญหน้าทางการทหารกับกรุงศรีอยุธยา ยังคงสืบเนื่องเรื่อยมาตราบจนกระทั่งสมัยที่พระเจ้าตะเบงชเวตี้สถาปนาอำนาจเหนือราชสำนักพะโคและดินแดนรามัญประเทศแล้ว ดังปรากฏในพงศาวดารพม่าว่า ในขณะที่พระเจ้าตะเบงชเวตี้ยกกองทัพไปทำสงครามยังดินแดนอะระกันในช่วงปี ค.ศ. 1545-1547/พ.ศ. 2088-2090 พระมหากษัตริย์แห่งกรุงศรีอยุธยา ซึ่งในขณะนั้นคือ สมเด็จพระชัยราชาธิราช (ครองราชย์ ค.ศ. 1534-1546/พ.ศ. 2077-2089) ได้ส่งกองทัพมารุกรานหัวเมืองท่าทวาย และเมืองท่าเย (ibid., 222)

การขยายพระราชอาณาเขตของกษัตริย์แห่งราชสำนักตองอูยุคต้น กล่าวได้ว่ามีร่องรอยบางส่วนที่ซ้อนทับกับพระเจ้าราชาธิราช (Rajadhiraj, ครองราชย์ ค.ศ. 1384-1420/พ.ศ. 1927-1963) แห่งราชสำนักพะโคเดิม กล่าวคือ การมุ่งเน้นขยายปริมณฑลอำนาจยังเมืองท่าในดินแดนรัฐชายฝั่งทั้งด้านตะวันตก และด้านตะวันออกของดินแดนรามัญประเทศ ด้วยกษัตริย์แห่งราชสำนักตองอูยุคต้นเองต่างเล็งเห็นถึงผลประโยชน์และรายได้มหาศาลจากการค้านานาชาติทางทะเล จึงได้พยายามขยายอำนาจเข้าครอบครองเมืองท่าที่สำคัญทางตอนบนด้านตะวันออกของอ่าวเบงกอล จากเมืองท่าในดินแดนอะระกัน สู่มืองท่าทางตะวันออกของอ่าวเมาะตะมะ และตลอดจนเมืองท่าสำคัญในชายฝั่งตะนาวศรี อาทิ เมืองท่ามะริด อย่างไรก็ตาม กษัตริย์แห่งราชวงศ์ตองอูยุคต้นได้ดำเนินแนวทางการขยายอำนาจทางเศรษฐกิจการค้าที่แตกต่างไปจากพระเจ้าราชาธิราชอยู่หนึ่งประการสำคัญ คือ การขยายอำนาจเข้าครอบครองเส้นทางการค้าทางบกข้ามคาบสมุทรวะหว่างเมืองท่าจากอ่าวเมาะตะมะ และจากหัวเมืองท่าในทางตะวันตกของเทือกเขาตะนาวศรี สู่บ้านเมืองทางฝั่งตะวันออกของเทือกเขาตะนาวศรี และโดยเฉพาะอย่างยิ่งศูนย์กลางทางการค้าที่สำคัญทางตอนบนของอ่าวไทย คือ กรุงศรีอยุธยา การดำเนินนโยบายทางเศรษฐกิจ และการขยายปริมณฑลอำนาจของกษัตริย์แห่งราชวงศ์ตองอูยุคต้นในประการหลังนี้ แตกต่างอย่างเห็นได้ชัดจากพระเจ้าราชาธิราช และโดยเฉพาะอย่างยิ่ง กษัตริย์แห่งราชสำนักพะโคเดิมองค์ต่อๆ มา ที่มุ่งปกป้องรักษาหัวเมืองท่าในขอบเขตปริมณฑลอำนาจเดิมของตน แต่ไม่มีนโยบายเปิดศึกรุกข้ามไปยังบ้านเมืองทางตะวันออกของเทือกเขาตะนาวศรี แต่สำหรับกษัตริย์แห่งราชวงศ์ตองอูยุคต้นนั้น ไม่เพียงแต่จะยกทัพชิงเมืองมะริดและตะนาวศรีอันเป็นแดนต่อจากทางใต้ของเมืองทวายคืนมาเท่านั้น ยังได้ยกกองทัพข้ามลุ่มน้ำสาละวินและเทือกเขาตะนาวศรีไปโจมตีกรุงศรีอยุธยาในลุ่มน้ำเจ้าพระยาอีกด้วย

การขยายอำนาจของราชวงศ์ตองอูยุคต้นสู่ดินแดนรัฐชายฝั่ง ทั้งรัฐอะระกัน ในทางตะวันตก และรัฐอยุธยาในทางตะวันออกนั้น กล่าวได้ว่า เป็นแนวนโยบายการขยายอำนาจที่อยู่ในกระบวนการเดียวกัน ในงานเขียนทางประวัติศาสตร์ที่มีมา

ก่อนหน้า การตีสงครามระหว่างกษัตริย์แห่งราชวงศ์ต้องอยู่คู่กันที่มีกับราชสำนัก
 ละครกัน และราชสำนักอยุธยาในมักถูกพิจารณาศึกษาแยกออกจากกัน โดยถูก
 ศึกษาวิเคราะห์อยู่ภายใต้กรอบประวัติศาสตร์ความสัมพันธ์ระหว่างคู่ประเทศ คือ
 ระหว่างอาณาจักรต้องอยู่คู่กันกับอาณาจักรละครกัน หรือ ระหว่างอาณาจักรต้อง
 อยู่คู่กันกับอาณาจักรอยุธยา (Pamaree, 2005 : 90) ทำให้มิได้มีการมองความ
 เชื่อมโยงและความสืบเนื่องของการสงครามที่กษัตริย์แห่งราชวงศ์ต้องอยู่ต่อรัฐ
 ทั้งสองนี้ในบริบทภาพรวม การย้ายศูนย์กลางอำนาจมาสู่รามัญประเทศได้ทำให้
 กษัตริย์แห่งราชวงศ์ต้องอยู่คู่กันเข้าร่วมและเผชิญหน้ากับรัฐละครกันและรัฐอยุธยา
 ในกระแสดการแข่งขันทางการค้าทางทะเลในน่านน้ำเดียวกัน กษัตริย์แห่งราชวงศ์
 ต้องอยู่คู่กันต้องการจะสถาปนาอาณาจักรของพระองค์ให้ขึ้นเป็นศูนย์กลางทาง
 การค้าในน่านน้ำทางตอนบนด้านตะวันออกของอ่าวเบงกอล การพยายามขยาย
 อำนาจยังเมืองท่าในดินแดนรัฐละครกันในทางตะวันตก และยังเมืองท่าของรัฐ
 อยุธยาในทางตะวันออกนั้น เป็นไปเพื่อต้องการเข้าควบคุมผลประโยชน์ในเครือข่าย
 ทางการค้าระหว่างเมืองท่าเหล่านี้กับศูนย์กลางการค้าที่สำคัญอื่นๆ ทั้งทางด้าน
 ตะวันตกกับเมืองท่าชายฝั่งเบงกอลและเมืองท่าชายฝั่งโคโรมันเดล, ทางด้าน
 ตะวันออกในเส้นทางการค้าทางบกข้ามคาบสมุทรสู่เมืองท่าในด่านอ่าวไทย และ
 ทางด้านใต้กับเมืองท่าทางด้านตะวันตกของแหลมมลายู อาทิ เมืองท่ามะละกา
 ของโปรตุเกส และเมืองท่าทางตอนเหนือของเกาะสุมาตรา อาทิ เมืองท่าอาจะห์
 (Acheh) ตลอดจนเมืองท่าในหมู่เกาะชวา ซึ่งเครือข่ายการค้าเหล่านี้เป็นส่วนหนึ่ง
 ของเส้นทางการค้าเดิมของบ้านเมืองในสองฟากฝั่งน่านน้ำอ่าวเบงกอล (ดู Lieberman,
 1984 : 27)

ในกรณีการขยายอำนาจสู่เมืองท่าในดินแดนละครกันนั้นกษัตริย์แห่งราชวงศ์
 ต้องอยู่คู่กันไม่ประสบความสำเร็จดังที่คาดหมายไว้ การยกทัพโจมตีรัฐละครกัน
 ทั้งในรัชกาลพระเจ้าตะเบงชเวตี้ ในระหว่างปี ค.ศ. 1545-1547/พ.ศ. 2088-
 2090 และในปลายรัชกาลพระเจ้าบุเรงนอง ในปี ค.ศ. 1580/พ.ศ. 2123 ต่าง
 พ่ายแพ้ และไม่สามารถยึดครองเมืองท่าใดของรัฐละครกันได้ (ดู Phayre, 1998 :

79-80, 100, 119) แม้ว่ากษัตริย์ทั้งสองพระองค์จะครอบครองกองทัพที่มีแสนยานุภาพทางทหาร กล่าวคือ มีกำลังพล, ทหารรับจ้างชาวต่างชาติ ตลอดจนอาวุธปืนไฟจำนวนมาก แต่สิ่งเหล่านี้มิได้เป็นองค์ประกอบที่ช่วยให้สามารถพิชิตรัฐอละกันใต้ ทั้งนี้เนื่องมาจากรัฐอละกันเป็นรัฐที่มีรากฐานการเติบโตและความแข็งแกร่งที่ผูกติดอยู่กับกิจกรรมทางทะเลเป็นหลัก การเรืองอำนาจของรัฐอละกันภายใต้การนำของราชสำนักมะเร้าก์อู (Mrauk-U Dynasty, ค.ศ. 1404-1784/พ.ศ. 1947-2327) แม้ว่าจะมีจังหวะเวลาในการเรืองอำนาจและขยายอำนาจตามหลังราชสำนักพะโค แต่ผลประโยชน์และรายได้มหาศาลจากการค้าขนานาชาติทางทะเลในมหาสมุทรอินเดีย ทั้งในคริสต์ศตวรรษที่ 15 และคริสต์ศตวรรษที่ 16 ก็ได้สร้างเสริมให้ราชสำนักมะเร้าก์อูก้าวขึ้นสู่การเป็นรัฐมหาอำนาจหนึ่งในทางด้านตะวันตกของภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ (Charney, 1998 : 6-10)

หลักฐานทางประวัติศาสตร์ทั้งพื้นถิ่น และหลักฐานชาวต่างชาติต่างสะท้อนให้เห็นว่า กษัตริย์แห่งราชสำนักมะเร้าก์อูทรงตระหนักถึงความสำคัญทางการค้าและมีความต้องการที่จะสถาปนาให้รัฐอละกันเป็นศูนย์กลางทางการค้าขนานาชาติทางทะเลทางตอนบนของอ่าวเบงกอลเช่นเดียวกัน ดังจะเห็นได้จากการที่กษัตริย์แห่งราชสำนักมะเร้าก์อูทรงดำเนินนโยบายที่เปิดกว้างต้อนรับพ่อค้าหลากหลายกลุ่ม อาทิ พ่อค้าอาหรับมุสลิม โดยกษัตริย์แห่งราชสำนักมะเร้าก์อูรับวัฒนธรรมอิสลาม ดังปรากฏว่ากษัตริย์บางพระองค์ที่ครองราชย์ในระหว่างคริสต์ศตวรรษที่ 15 ถึงต้นคริสต์ศตวรรษที่ 17 ทรงมีพระนามเป็นภาษาอาหรับ ตามขนบธรรมเนียมศาสนาอิสลาม ตลอดจนมีหลักฐานเหรียญเงินที่พบในบริเวณเมืองจิตตะกองและแถบเบงกอล อันปรากฏจารึกพระนามกษัตริย์อละกันในสามภาษา คือ ทั้งภาษาเบงกาลี, ภาษาเปอร์เซีย และภาษาอละกัน (Chowdhury, 2000 : 7-20; Leider, 1998 : 4, 2002a : 64-65) ในขณะเดียวกันกษัตริย์อละกันยังคงมีพระนามเป็นภาษาบาลี และปฏิบัติพระองค์เป็นพุทธมามกะที่ดี ด้วยการสร้างพุทธสถาน, ทำนุบำรุงการพระศาสนาทั่วราชอาณาจักรและได้มีการติดต่อแลกเปลี่ยนพระธรรมทูต ตลอดจนอัญเชิญพระไตรปิฎกมาจากลังกา (Raymond, 1999 : 95-97) นอกจาก

นี้แล้ว กษัตริย์แห่งราชสำนักมะเร้าก็อยู่ยังทรงเปิดรับทำการค้ากับพ่อค้านักแสวงโชคโปรตุเกสด้วยเช่นเดียวกัน (Leider, 2002b : 131; Suthachai, 1998 : 149-150)

กิจกรรมการค้าของราชสำนักมะเร้าก็อยู่ในน่านน้ำอ่าวเบงกอล โดยเฉพาะอย่างยิ่งในเครือข่ายการค้ากับเมืองท่าชายฝั่งโคโรมันเดล คือ เมืองท่ามาสุลิปัตนัม (Masulipatnam) ของอาณาจักรกอลกอนดา (Golconda) ในกลางคริสต์ศตวรรษที่ 16 เป็นต้นไป มีความรุ่งเรืองอย่างมากเช่นเดียวกันกับเมืองท่าในดินแดนพม่าตอนล่าง และชายฝั่งตะนาวศรี (Arasaratnam, 1986 : 15; Arasaratnam&Ray, 1994 : 27-28; Subrahmanyam, 1999 : 66, 2002 : 109) ความร่ำรวยจากการค้าทำให้ษัตริย์อะระกันสามารถสร้างเสริมกำลังทางทหาร ด้วยการจ้างทหารรับจ้างชาวต่างชาติ ทั้งชาวอาหรับและชาวโปรตุเกส ตลอดจนสะสมอาวุธปืนไฟจำนวนมาก องค์ประกอบทางการทหารดังกล่าวนี้ทำให้กองกำลังของอะระกันไม่เป็นรองกองทัพของราชสำนักตองอูยุคต้นแต่อย่างใด นอกจากนี้แล้ว กองทัพของอะระกันยังมีความสามารถเฉพาะที่เหนือกว่ากองทัพของราชสำนักตองอูยุคต้นอยู่หนึ่งประการสำคัญ คือ การครอบครองกองทัพเรือเดินสมุทร ซึ่งเป็นลักษณะความสามารถเฉพาะพื้นฐานของชาวอะระกันมาแต่เดิมที่เป็นบ้านเมืองริมชายทะเลทั้งหมด กิจกรรมการเดินเรือจึงเป็นส่วนหนึ่งของวิถีชีวิตทั้งในยามสงบและยามสงคราม ประกอบกับในกลางคริสต์ศตวรรษที่ 16 กษัตริย์อะระกันได้จ้างทหารรับจ้างชาวโปรตุเกสมาร่วม เป็นทหารในกองราชนาวิกของอะระกันอีกด้วย อันเป็นการเพิ่มศักยภาพความแข็งแกร่งให้กองทัพอะระกันอย่างมาก (Leider, 2002b : 137-142; Suthachai, 1998 : 150) สำหรับราชสำนักตองอูยุคต้นนั้น แม้ว่าจะสามารถสถาปนาอำนาจเหนือนายทหารสามัญ ผู้มีทักษะการเดินเรือทางทะเลเป็นพื้นฐาน และแม้ว่าจะได้ทหารรับจ้างชาวโปรตุเกสมาช่วยสร้างเรือ และกำกับเรือรบให้ (Suthachai, 1998 : 183) แต่เนื่องด้วยกษัตริย์และพระบรมวงศานุวงศ์ผู้ดำรงตำแหน่งเป็นแม่ทัพนายกองระดับแนวหน้า มีพื้นฐานมาจากดินแดนพม่าตอนในย่อมไม่มีทักษะในการควบคุมกองทัพเรือ และการทำสงครามทางทะเล (Tun Aung Chain, 1998 : 41) ข้อจำกัดดังกล่าวนี้ของราชสำนักตองอูยุคต้น จึงนับเนื่องได้ว่าเป็นปัจจัยสำคัญ

ประการหนึ่งที่ทำให้กองทัพบกอันเกรียงไกรของกษัตริย์แห่งราชสำนักตองอูยุคต้นไม่สามารถพิชิตกองทัพอะระกันได้ ดังที่ ซีซาร์ เฟดริซี (Cesar Fedrici) พ่อค้านักเดินทางชาวเวนิส ที่เดินทางเข้ามายังกรุงพะโคในรัชกาลพระเจ้าบุเรงนองได้ตั้งข้อสังเกตไว้ (Fedrici, 2004 : 151)

แสนยานุภาพของกองทัพอะระกันพิสุจน์ให้เห็นได้อย่างชัดเจน จากการที่ราชสำนักมะร้ำก็ยังสามารถสถาปนาอำนาจครอบครองเมืองท่าจิตตะกอง (Chittagong) อันเป็นเมืองท่าการค้าสำคัญในบริเวณเบงกอล กษัตริย์อะระกันได้พยายามขยายอำนาจยังเมืองท่าจิตตะกองมาตั้งแต่ปลายคริสต์ศตวรรษที่ 15 ในการนี้นำไปสู่การทำสงครามอย่างต่อเนื่องท่ามกลางความขัดแย้งแย่งชิงเมืองจิตตะกองกันระหว่างรัฐสุลต่านแห่งเบงกอล, อาณาจักรตรีปุระ (Tripura) และอาณาจักรอะระกัน โดยในต้นคริสต์ศตวรรษที่ 16 นั้น ต่างฝ่ายต่างผลัดกันชนะมีชัยได้เมืองจิตตะกองสลับกันเป็นระยะๆ จวบจนกลางคริสต์ศตวรรษที่ 16 ในช่วงประมาณปี ค.ศ. 1539-1540/พ.ศ. 2082-2083 กษัตริย์อะระกันสามารถสถาปนาอำนาจเหนือเมืองท่าจิตตะกองได้ และมีอำนาจครอบครองมาจนถึงปี ค.ศ. 1666/พ.ศ. 2209 จึงต้องเสียเมืองท่าจิตตะกองให้สุลต่านแห่งอาณาจักรโมกุล, กษัตริย์อะระกันมิได้หยุดยั้งความตั้งใจในการขยายปริมณฑลอำนาจเข้าครอบครองเมืองท่าสำคัญทางการค้า เพียงทางตอนเหนือที่เมืองท่าจิตตะกองเท่านั้น แต่ยังสามารถแสดงแสนยานุภาพทางทหารยังดินแดนพม่าตอนล่างที่อยู่ในทางตอนใต้ของดินแดนอะระกันด้วยเช่นกัน ในปลายคริสต์ศตวรรษที่ 16 กษัตริย์อะระกันได้อาศัยโอกาสที่เกิดความวุ่นวายทางการเมืองภายในอาณาจักรตองอูยุคต้น ในปลายรัชกาลของพระเจ้านันทบุเรง (Nandabayin, ครองราชย์ ค.ศ.1581-1599/พ.ศ. 2124-2142) ร่วมมือกับกษัตริย์ผู้ปกครองเมืองตองอูกัทพโจมตีกรุงพะโค และได้เข้ายึดเมืองท่าสิริเยม ในระหว่างปี ค.ศ. 1598-1599/พ.ศ. 2141-2142 (ดู Charney, 1994 : 39-57; Leider, 2002b : 127-149; Qanungo, 1988 : 230-307)

นอกจากองค์ประกอบในทางทหารนี้แล้ว หากพิจารณาในทางภูมิศาสตร์ ภายภาพการยกทัพจากอาณาจักรตองอูยุคต้นในลุ่มอิรวดีมาทำสงครามยังดินแดน

อะระกันนั้นเป็นเรื่องที่ยากเชิญและต้องทุ่มเทกำลังพลอย่างยิ่ง นอกจากจะต้องใช้เวลาในการยกทัพผ่านสู่เทือกเขาอะระกันที่สูงชันและยากลำบากยิ่งแล้ว ยังต้องเผชิญปัญหาในการทำสงครามปิดล้อมโจมตีเมืองหลวงของอะระกัน คือ เมืองมะเร้าก์อู สภาพที่ตั้งทางภูมิศาสตร์ของเมืองมะเร้าก์อูเป็นแนวป้องกันการโจมตีของข้าศึกอย่างดีเยี่ยม กล่าวคือ มีแนวเขาล้อมรอบอยู่หลายชั้น และระหว่างแนวเขาที่รายล้อมเมืองอยู่นั้น มีแม่น้ำลำคลองคั่นอยู่เป็นช่วงๆ และในทางทิศตะวันออกเฉียงใต้ อันเป็นพื้นที่ราบที่อยู่ในเส้นทางกองทัพจากอาณาจักรตองอูยกทัพมาตั้งกองบัญชาการรบ เป็นพื้นที่ราบลุ่มที่แวดล้อมไปด้วยทะเลสาบและห้วยหนองคลองบึง กองทัพอะระกันสามารถใช้ประโยชน์จากแหล่งน้ำเหล่านี้ ด้วยการเปิดทำนบระบายน้ำให้เข้าท่วมที่ราบลุ่มดังกล่าว เพื่อเป็นการขับไล่ข้าศึกศัตรู ระบบการป้องกันเมืองมะเร้าก์อูได้ถูกปรับปรุงและพัฒนาอย่างเต็มที่ในช่วงปี ค.ศ. 1531 /พ.ศ. 2074 เมื่อกษัตริย์อะระกันได้มีพระบรมราชโองการให้ปรับปรุงกำแพงเมือง, ป้อมปราการ และคูเมืองขึ้นใหม่ โดยในการนี้ทหารรับจ้างชาวต่างชาติ ทั้งอาหรับ และโดยเฉพาะอย่างยิ่งชาวโปรตุเกส เป็นกำลังสำคัญอย่างมากในการก่อสร้างปราการและวางระบบการป้องกันเมืองมะเร้าก์อู (Aung Thaw, 1972 : 118-119 ; Gutman, 2001 : 76-79; Raymond, 1999 : 95) แนวป้องกันอันแข็งแกร่งของเมืองมะเร้าก์อูนี้ พิสูจน์ให้เห็นได้อย่างชัดเจน จากการที่เมืองมะเร้าก์อูสามารถดำรงการเป็นราชธานีเป็นระยะเวลาต่อเนื่องยาวนานมากกว่า 350 ปี (Leider, 2002b : 128)

ในกรณีการขยายปริมณฑลอำนาจสู่อาณาจักรอยุธยาที่กษัตริย์แห่งราชวงศ์ตองอูยุคต้นประสบความสำเร็จ โดยสามารถสถาปนาอำนาจเหนือกรุงศรีอยุธยาและเข้าครอบครองผลประโยชน์ทางการค้าของอาณาจักรอยุธยาได้ในเวลาหนึ่ง กษัตริย์แห่งอาณาจักรทั้งสองนี้ต่างมีความต้องการที่จะขยายปริมณฑลอำนาจเข้าครอบครองเมืองท่าที่สำคัญตามแนวชายฝั่งตะนาวศรี โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมืองท่าทวาย, เมืองท่ามะริด และเมืองตะนาวศรี ซึ่งนอกจากจะเป็นเมืองท่าที่มีการค้ามั่งคั่งในทางน่านน้ำตะวันออกของอ่าวเบงกอลแล้ว ยังเป็นเมืองท่าที่อยู่ในเส้นทาง

การค้าทางบกข้ามคาบสมุทร เชื่อมการค้าระหว่างอ่าวมะตะมะและอ่าวไทย (Lieberman, 1984 : 28-30; Sunait, 1990 : 163-171) หัวเมืองในบริเวณดังกล่าวนี้ และโดยเฉพาะอย่างยิ่งเมืองท่ามะริดกลายเป็นสมรภูมิรบสำคัญแห่งหนึ่ง ที่กษัตริย์ทั้งสองอาณาจักรเปิดศึกสงครามแย่งชิงกันตลอดคริสต์ศตวรรษที่ 16 จนถึงต้นคริสต์ศตวรรษที่ 17 (Andrew, 1962 : 4) ในการเจรจาตกลงเพื่อขอยุติสงครามในคราวปี ค.ศ. 1458/พ.ศ. 2091 พระเจ้าตะเบงชเวตี้ได้ทรงมีพระประสงค์เรียกร้องให้สมเด็จพระมหาจักรพรรดิ (ครองราชย์ ค.ศ. 1548-1569/พ.ศ. 2091-2111) กษัตริย์แห่งกรุงศรีอยุธยา ส่งบรรณาการแด่ราชสำนักพะโคของพระองค์เป็นประจำทุกปี อันประกอบด้วยช้างศึก 30 เชือก, เงินจำนวน 300 ทิคัล (Tical) และที่สำคัญเหนือสิ่งอื่นใดคือ ภาษีอากรของเมืองตะนาวศรี ทั้งนี้เพื่อเป็นการแลกเปลี่ยนกับอิสรภาพของพระราชโอรสและพระขมาดา ที่ถูกกองทัพพระเจ้าตะเบงชเวตี้จับกุมได้ (Kala II , 1960 : 235)

ในสงครามคราวพระเจ้าบุเรงนองมีชัยชนะเหนือกรุงศรีอยุธยาในปี ค.ศ. 1564/พ.ศ. 2107 นั้น พระองค์ได้มีพระราชบัญชาให้สมเด็จพระมหาจักรพรรดิทรงส่งบรรณาการแด่พระองค์เป็นประจำทุกปี ด้วยช้างศึก 30 เชือก, เงินจำนวน 300 ทิคัล, และภาษีอากรเมืองตะนาวศรี เฉกเช่นเดียวกันกับที่พระเจ้าตะเบงชเวตี้ (ibid., 352) ในวรรณคดีเฉลิมพระเกียรติ พระเจ้าช้างเผือกหงสาวดี ได้ระบุว่าพระเจ้าบุเรงนองทรงให้ความสำคัญกับการบริหารจัดการกิจกรรมการค้าที่เมืองท่าในแถบชายฝั่งตะนาวศรีอย่างมาก คือ ทั้งเมืองท่าวาย, เมืองท่าเย, เมืองท่ามะริด และเมืองตะนาวศรี เพราะที่เมืองท่าเหล่านี้มีเรือที่มาเพื่อติดต่อค้าขายและติดต่อทางการทูตจากบ้านเมืองในอินเดียเป็นจำนวนมาก พระองค์ทรงตั้งกองกำลังทหารขึ้น มีหน้าที่ในรักษาป้องกันเมืองท่าเหล่านี้ ตลอดจนได้ทรงแต่งตั้งเจ้าหน้าที่ผู้มีหน้าที่พิเศษในการรับผิดชอบดูแลเรือของพ่อค้า และกองราชทูตที่มาจากอินเดีย (HHA, , 1967 : 361-362) ในสมัยพระเจ้าบุเรงนองนี้ อาณาจักรต้องอยู่ภายใต้ประสบการณ์ประสบความสำเร็จมากกว่าสมัยพระเจ้าตะเบงชเวตี้ ด้วยการที่สามารถสถาปนาอำนาจเหนือกรุงศรีอยุธยาราชธานีอันเป็นเมืองท่าการค้าที่นับได้ว่าร่ำรวยมั่งคั่ง

มากที่สุดแห่งหนึ่งในทะเลจีนใต้ได้ พระองค์ได้ทรงขนย้ายถ่ายเทเอาเสนาบดีข้าราชการสำนัก, ข้าราชการศิลปและศิลปินในแขนงต่าง ๆ, เชลยศึก, ข้างศึก, ม้าศึก, อาวุธยุทโธปกรณ์ต่าง ๆ ตลอดจนทรัพย์สินสมบัติสิ่งของมีค่า³ จากราชสำนักอยุธยามายังกรุงพะโคเป็นจำนวนมหาศาล (Kala II, 1960 : 352, 420; Than Tun, 1995 : 94-105)

ความขัดแย้งและแข่งขันทางเศรษฐกิจการค้าระหว่างมหาอำนาจรัฐชายฝั่งอะระกัน-พม่า-อยุธยา ยังคงดำรงสืบเนื่องมาจนกระทั่งปลายคริสต์ศตวรรษที่ 16 ต่อดันคริสต์ศตวรรษที่ 17 กล่าวคือ ในปลายคริสต์ศตวรรษที่ 16 เมื่อกษัตริย์แห่งราชวงศ์ตองอูยกตั้งที่ราชธานีพะโคเริ่มเสื่อมกำลังอำนาจทั้งราชสำนักอะระกันและราชสำนักอยุธยา ต่างฉกฉวยโอกาสในขณะที่พระเจ้าันทบุเรงกำลังประสบปัญหาการก่อกบฏ และแยกตัวของหัวเมืองและประเทศราชต่าง ๆ ยกกองทัพขยายอำนาจสู่ดินแดนพม่าตอนล่าง ดังที่ได้กล่าวไปแล้วข้างต้นว่า ในช่วงปี ค.ศ. 1598-1599/พ.ศ. 2141-2142 พระเจ้ามินราชจี (Minrazagyi, ครองราชย์ ค.ศ. 1593-1612/พ.ศ. 2136-2155) แห่งอะระกัน ได้ยกทัพโจมตีและทำลายกรุงพะโคและเข้ายึดครองเมืองท่าสิริเยม โดยหวังว่าจะสถาปนาให้เมืองท่าสิริเยมนี้นั้นเป็นศูนย์กลางเครือข่ายการค้าการเดินเรือของราชสำนักอะระกันในนานน้ำอ่าวมะตะมะและบริเวณพม่าตอนล่างแทนที่เมืองพะโคเดิม โดยพระองค์ได้พระราชทานอำนาจให้กองทหารรับจ้างชาวโปรตุเกสนำโดย ฟิลิป ดี บริตู (Filipe de Brito) เป็นตัวแทนราชสำนักอะระกันในการดูแลรักษาและจัดการการค้าที่เมืองสิริเยม เป็นไปได้อย่างยิ่งว่าพระองค์หวังที่จะใช้เมืองท่าสิริเยมนี้นี้เป็นฐานในการขยายเครือข่าย

³ ทรัพย์สินสมบัติเหล่านี้ยังคงหลงเหลือเป็นวัตถุพยานให้ประจักษ์ตราจนกระทั่งปัจจุบันที่ประเทศพม่าหารูปหล่อโลหะเทวรูป, สิงห์ และช้างเอราวัณสามเศียร ที่สมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ 2 (เจ้าสามพระยา) นำมาแต่เมืองพระนครหลวง (เขมร) ภายหลังถูกพระเจ้าบุเรงนองยึดมาไว้ที่กรุงพะโค ก่อนจะถูกส่งไปถวายพระมหามุนีเมืองอะระกัน ภายหลังถูกพม่าชิงมาเก็บไว้พร้อมพระมหามุนีที่เมืองมณฑลเย (สุเนตรชุตินธรานนท์, 2543 : (47)) จากการเดินทางทัศนศึกษาเมืองตองอู ในปี พ.ศ. 2546 ผู้วิจัยได้พบรูปหล่อโลหะ ช้างเอราวัณสามเศียร ศิลปะเขมร ที่หน้าพิพิธภัณฑวัดมยะซีโกงเซดี (Myazigon Cedi) ซึ่งน่าจะเป็นหนึ่งในทรัพย์สินสมบัติที่ถูกนำมาแต่ครั้งพระเจ้าบุเรงนองพิชิตกรุงศรีอยุธยาเช่นเดียวกัน

อำนาจทางการเมือง คำสู่เมืองท่าชายฝั่งตะวันออกซึ่งเป็นคู่แข่งสำคัญอย่างเมืองท่าทวาย และเมืองท่ามะริด-ตะนาวศรีด้วยเช่นกัน (Charney, 1994 : 51)

สำหรับฝ่ายราชสำนักอยุธยา นั้น เมื่อสมเด็จพระนเรศวรสามารถฟื้นฟูอำนาจ และประกาศอิสรภาพคืนให้แก่กรุงศรีอยุธยาได้แล้วนั้น ในปี ค.ศ. 1593/พ.ศ. 2136 ภายหลังจากที่ทรงมีชัยชนะเหนือพระมหาอุปราชาในคราวสงครามที่สมรภูมิลพบุรี พระองค์ได้ส่งกองทัพเข้าโจมตีชิงเมืองตะนาวศรีและเมืองท่าทวายตลอดช่วงปีที่เหลือในทศวรรษที่ 1590 พระองค์ทรงทุ่มเทในการยกทัพโจมตีดินแดนพม่า พระองค์ได้ทรงนำทัพบุกตีขึ้นไปถึงยังดินแดนพะโคในปี ค.ศ. 1595/พ.ศ. 2138 และยกทัพตีเมืองตองอูในช่วงปี ค.ศ. 1599-1600/พ.ศ. 2142-2143 (Wyatt, 1999 : 104) การสงครามของสมเด็จพระนเรศวรดังกล่าวนี้เป็นปรากฏการณ์ที่สำคัญยิ่ง เพราะทรงเป็นพระมหากษัตริย์ของอาณาจักรอยุธยาพระองค์แรกและพระองค์เดียว ที่ทรงบัญชาการในตำแหน่งจอมพล ยกทัพบุกขึ้นไปทำสงครามยังดินแดนพม่าตอนใน การสงครามเช่นนี้ไม่เคยเกิดขึ้นในรัชสมัยของกษัตริย์อยุธยาองค์ใด หลังจากรัชกาลของพระองค์ เมืองท่ามะริด-ตะนาวศรีก็กลับมาอยู่ภายใต้ปริมณฑลอำนาจของราชสำนักอยุธยาอีกครั้งหนึ่ง ครอบงำดินแดนในกลางคริสต์ศตวรรษที่ 18 (Andrew, 1962 : 5-6)

การขยายปริมณฑลอำนาจสู่ดินแดนทางตอนใน

ทิศทางการขยายปริมณฑลอำนาจของพระเจ้าบุเรงนอง (Bayinnaung, ครองราชย์ ค.ศ. 1551-1581/พ.ศ. 2094-2124) แตกต่างอย่างชัดเจนจากพระเจ้าตะเบงชเวตี้ เมื่อพระเจ้าบุเรงนองสามารถสถาปนาอำนาจ และรวบรวมอาณาจักรอันประกอบไปด้วยดินแดนพม่าตอนล่างและพม่าตอนกลางได้ พระองค์มิได้ทรงดำเนินแผนการขยายอาณาจักรดังเช่นสมัยพระเจ้าตะเบงชเวตี้ที่ทรงเน้นการเปิดศึกสู่รัฐชายฝั่ง แต่พระองค์ทรงเปลี่ยนยุทธศาสตร์ ด้วยการหันกลับไปมุ่งขยายอำนาจยังดินแดนทางตอนใน คือ ดินแดนพม่าตอนบน อันมีเมืองอังวะเป็นศูนย์กลางเดิม และยิ่งกว่านั้นคือการขยายปริมณฑลอำนาจสู่ดินแดนรัฐไททาง

ตอนในทั้งหมดมีอาณาบริเวณครอบคลุมตั้งแต่รัฐไททางตะวันตกของแม่น้ำชินตวิน, รัฐไททางในลุ่มน้ำอิรวดีตอนเหนือ, รัฐไททางฝั่งตะวันตกและฝั่งตะวันออกของแม่น้ำสาละวิน, และรัฐไทในลุ่มแม่น้ำโขงตอนบน และกว่าที่พระองค์จะแรกเปิดศึกกับรัฐชายฝั่งอย่างรัฐอยุธยา นั้น คือในปี ค.ศ. 1563/พ.ศ. 2106 และ อีกครั้งในปี ค.ศ. 1569/พ.ศ. 2112 เมื่อกรุงศรีอยุธยาบฏ, ในส่วนของรัฐอะละกันนั้น พระองค์ทรงยกทัพไปโจมตีในปลายรัชกาลประมาณปี ค.ศ. 1580/พ.ศ. 2123

การขยายปริมณฑลอำนาจของพระเจ้าบุเรงนองเข้าครอบครองดินแดนรัฐไททางตอนใน อันเป็นแหล่งกำลังคนและแหล่งทรัพยากรสินค้าสำคัญทั้งหลาย ที่แต่เดิมมานั้นอยู่ภายใต้อำนาจของจักรพรรดิจีนมาตลอด ได้ทำให้อาณาจักรตองอู ยุคต้นมีอาณาเขตกว้างใหญ่ไพศาล และก้าวขึ้นเป็นมหาอำนาจสำคัญแห่งหนึ่งในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ซีซาร์ เฟดริชี (Cesar Fedrici) พ้อคำชาวเวนีส ยกย่องว่าพระองค์ทรงมีกองทัพที่ยิ่งใหญ่แข็งแกร่งและทรัพยากรมหาศาลมากกว่าอาณาจักรเตอร์กที่ยิ่งใหญ่ (Fedrici, 2004 : 144) ส่วน ซัลวาดอร์ ริเบย์โร (Salvador Ribeyro) กัปตันเรือชาวเมืองโปรตุเกสยกย่องว่ากษัตริย์แห่งอาณาจักรตองอู ยุคต้นนี้มีประชากรเป็นจำนวนมากและมีทรัพยากรมั่งคั่งเป็นที่สองรองจากจักรพรรดิจีน (Ribeyro, 1926 : 108) การเรื่องอำนาจอย่างรุ่งโรจน์นี้ส่งสัญญาณให้เห็นถึงจุดหักเหและความแปรเปลี่ยนในสำนึกคิดของกษัตริย์พม่าที่มีต่อโลกและโดยเฉพาะอย่างยิ่งที่มีต่ออาณาจักรจีน กล่าวคือ กษัตริย์แห่งราชสำนักตองอูยุคต้น แสดงท่าทีว่ามีสถานะที่ทัดเทียมกับจักรพรรดิจีนและไม่ยอมส่งเครื่องราชบรรณาการแด่จักรพรรดิจีน เหมือนอย่างที่ราชสำนักอังวะ หรือราชสำนักพะโคเคยกระทำกัน มาแต่ครั้งเก่าก่อน สำนึกคิดนี้ได้ส่งทอดต่อไปยังกษัตริย์พม่าองค์ต่อๆ มาในสมัยราชวงศ์ตองอูยุคฟื้นฟู (The Restored Toungoo Dynasty, ค.ศ. 1597-1752/พ.ศ. 2140-2295) และราชวงศ์คองบอง (The Konbaung Dynasty, ค.ศ. 1752-1885/พ.ศ. 2295-2428) (Sun, 2000 : 286-289) นอกจากนี้แล้ว รูปแบบการขยายอาณาจักรของพระเจ้าบุเรงนอง ยังได้กลายเป็นแบบอย่างแห่งความสำเร็จให้กับกษัตริย์พม่าในสมัยต่อๆ มาทรงดำเนินรอยตามเช่นเดียวกัน

มูลเหตุสำคัญที่ผลักดันให้พระเจ้าบุเรงนองดำเนินแนวทางการขยายปริมณฑลอำนาจสู่หัวเมืองทางตอนในนั้น ลีเบอร์แมนได้วิเคราะห์ไว้ว่ามีเงื่อนไขปัจจัยสำคัญ 2 ประการ คือ ความต้องการของพระเจ้าบุเรงนองในการเพิ่มกำลังคนให้กับปริมณฑลอำนาจเดิมของอาณาจักรต้องอยู่คู่ต้นที่พม่าตอนกลางและพม่าตอนล่าง ด้วยการเข้าครอบครองกำลังคนจากรัฐไท ลีเบอร์แมนได้วิเคราะห์ไว้เช่นเดียวกันว่า การเพิ่มกำลังคนนี้เป็นไปเพื่อการเตรียมกำลังเปิดศึกใหญ่ปิดล้อมกรุงศรีอยุธยา, มูลเหตุอีกประการ คือ ความต้องการขยายอิทธิพลเข้าควบคุมแหล่งสินค้าสำคัญทางตอนใน และเครือข่ายการค้าระหว่างการค้าทางบกข้ามภูมิภาคและการค้าทางทะเล (Lieberman, 1984 : 30-32, 2003 : 151) ในหัวข้อนี้จะอธิบายขยายความเพิ่มเติมในทั้งสองส่วนที่ ลีเบอร์แมน ได้วางแนวทางวิเคราะห์ไว้

หากพิจารณาพื้นฐานการกำเนิดรัฐต้องอยู่คู่ต้นตั้งแต่สมัยพระเจ้ามินจี้ญี เป็นต้นมา จะเห็นได้ว่า รัฐต้องอยู่คู่ต้นมีพื้นฐานในการเป็นรัฐที่มุ่งขยายอำนาจ (Expansionist State) โดยเฉพาะอย่างยิ่งการขยายอำนาจเข้าครอบครองพื้นที่ศูนย์กลางทางการค้า โดยพยายามผนวกหัวเมืองที่สำคัญต่างๆ เข้าอยู่ภายใต้ปริมณฑลอำนาจของราชสำนักต้องอยู่คู่ต้น ซึ่งมีได้จำกัดเฉพาะหัวเมืองในพม่าตอนล่างและพม่าตอนกลางเท่านั้น ดังจะเห็นได้จากในสมัยพระเจ้าตะเบงชเวตี้ได้ทรงยกทัพบุกรุกเข้าไปยังรัฐอะระกันและรัฐอยุธยา, องค์ประกอบพื้นฐานสำคัญประการหนึ่งที่เป็นสิ่งจำเป็นอย่างยิ่งต่อการขยายปริมณฑลอำนาจคือ กำลังคนและพื้นที่อันเป็นกำลังการผลิตเพื่อเลี้ยงกองทัพและเลี้ยงผู้คนในอาณาจักร, ปริมณฑล อำนาจของอาณาจักรต้องอยู่คู่ต้นในสมัยพระเจ้าตะเบงชเวตี้ และในสมัยเมื่อพระเจ้าบุเรงนองแรกสถาปนาอำนาจได้นั้นแม้ว่าจะครอบครองดินแดนพม่าตอนล่างที่ให้ความมั่งคั่งร่ำรวยทางการค้า และเป็นชุมทรัพย์อันนำมาซึ่งอาวุธและทหารรับจ้างชาวต่างชาติผู้ชำนาญการ แต่ทว่าเมื่อเปรียบเทียบกับดินแดนพม่าทางตอนใน จำนวนประชากรและพื้นที่การผลิตของดินแดนพม่าตอนล่างนั้นมีสัดส่วนที่น้อยกว่า (ดู Lieberman, 1984 : 17-19) ราชสำนักต้องอยู่คู่ต้นครอบครองแหล่งกำลังคนและแหล่งการผลิตสำคัญ เพียงแต่ในบริเวณพม่าตอนกลางและในพื้นที่

ชลประทานมีบทบาทนั้น การครอบครองกำลังคนและปริมาณชลอำนาจเพียงดังกล่าวนี้ย่อมไม่เพียงพอและไม่สามารถช่วยให้เกษตรกรแห่งราชวงศ์ต้องอยู่คั่นสัมฤทธิ์ผลในการสถาปนาตนเอง เป็นทั้งศูนย์กลางอำนาจทางการเมืองและการค้าในภูมิภาคทางตอนบนด้านตะวันออกของอ่าวเบงกอลได้ ข้อจำกัดนี้ได้ถูกพิสูจน์ให้เห็นจากความล้มเหลวของพระเจ้าตะเบงชเวตี้ในการสงคราม กับรัฐอะระกันและกับรัฐอยุธยา, เป็นไปได้อย่างยิ่งว่าพระเจ้าบุเรงนอง ผู้ทรงเป็นขุนพลสำคัญที่ร่วมทำศึกกับพระเจ้าตะเบงชเวตี้ทั้งในสองสมรภูมินี้ ทรงตระหนักเห็น ถึงข้อจำกัดดังกล่าวของรัฐต้องอยู่คั่น จึงได้ปรับยุทธศาสตร์การขยายปริมาณชลอำนาจของอาณาจักรโดยยกทัพมุ่งโจมตีและยึดครองเมืองอังวะและดินแดนพม่าตอนบนเป็นอันดับแรก ซึ่งสามารถผนวกดินแดนพม่าตอนบน อันหมายรวมถึงพื้นที่การผลิตสำคัญ คือพื้นที่ชลประทานเจ้าก์เซ, พื้นที่ชลประทานแม่น้ำมู และพื้นที่ราบลุ่มมิตติลา-ยะมิตเตน ได้สำเร็จในปี ค.ศ. 1554/พ.ศ. 2097 (HHA, 1967 : 335-338; Kala II, 1960 : 267-283)

หากพิจารณาในทางภูมิรัฐศาสตร์และบริบททางการเมืองแล้ว จะเห็นได้ว่าการขยายปริมาณชลอำนาจสู่ดินแดนพม่าตอนบน ได้ทำให้พระเจ้าบุเรงนองต้องเผชิญหน้าและเปิดศึกสงครามกับเจ้าฟ้ารัฐฉานอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ เพราะเจ้าฟ้ารัฐฉาน โดยเฉพาะอย่างยิ่งกลุ่มพันธมิตรรัฐฉานทางตอนเหนือ มีอำนาจที่เมืองอังวะและดินแดนพม่าตอนบนเป็นเวลาติดต่อกันนานเกือบ 30 ปี และในระหว่างที่พระเจ้าบุเรงนองยกทัพตีเมืองอังวะนั้น เจ้าฟ้ารัฐฉานจากเมืองต่างๆ ได้ยกทัพมาช่วยพระเจ้านรปดีแห่งเมืองอังวะเป็นจำนวนมาก คือ เมืองโอนบาว์-สปีอ, เมืองบาโม (Bhamo), เมืองโมกาวัจ (Mogaung) และเมืองโมญิน (ibid., 335-338; 267-283) แม้ว่ากองทัพเจ้าฟ้ารัฐฉานจะไม่สามารถต้านทานแสนยานุภาพของกองทัพราชสำนักต้องอยู่คั่นได้ แต่ทว่ารัฐฉานรอบข้างดินแดนพม่าตอนบนเหล่านี้ถือได้ว่าเป็นภัยคุกคามสำคัญต่อความอยู่รอดของพม่าตอนบน ดังนั้นแล้วการยกทัพไปปราบปรามรัฐฉานรอบข้าง อันประกอบไปด้วยหัวเมืองรัฐฉานทางตะวันตก คือ เมืองกะเล (Kalei), รัฐฉานในบริเวณตอนเหนือของแม่น้ำอิรวดี คือ เมืองโมญินและ

เมืองโมกาวัจ, และรัฐฉานในทางตะวันออกเฉียงเหนือ คือ เมืองโอนบาวจ-สีป้อ, เมืองโมเมิต (Momeit), และเมืองบาโม (ibid., 338-343; 290-303; Rajataman, 1967 : 88) จึงนับได้ว่าเป็นส่วนหนึ่งของการสร้างเสถียรภาพและความมั่นคงของอำนาจราชสำนักตองอูยุคต้นในดินแดนพม่าตอนบน

ความอยู่รอดปลอดภัยของเมืองอังวะและดินแดนพม่าตอนบน ผูกติดกับความเป็นไปในหัวเมืองรัฐฉานโดยรอบอย่างแยกกันไม่ออกมาแต่เดิม กษัตริย์แห่งราชสำนักอังวะตลอดคริสต์ศตวรรษที่ 15 ต่างตระหนักถึงภัยคุกคามทางการเมืองดังกล่าว จึงได้พยายามขยายอำนาจสู่หัวเมืองฉานรอบข้างเหล่านี้ แต่ทว่าไม่ประสบความสำเร็จ ภัยคุกคามของรัฐฉานโดยรอบที่มีต่อเมืองอังวะและพม่าตอนบนสำแดงให้เห็นอย่างชัดเจนในต้นคริสต์ศตวรรษที่ 16 เมื่อเจ้าฟ้ารัฐฉานสามารถพิชิตราชสำนักอังวะ และผนวกดินแดนพม่าตอนบนเข้าอยู่ภายใต้ปริมณฑลอำนาจของฉานได้สำเร็จ อย่างไรก็ตาม ภัยคุกคามจากฉานที่เคยมีมายาวนานตลอดสองศตวรรษได้สิ้นสุดลงในกลางคริสต์ศตวรรษที่ 16 พระเจ้าบุเรงนองทรงเป็นกษัตริย์พม่าพระองค์แรกที่ประสบความสำเร็จ สามารถปราบปรามอำนาจรัฐฉานรอบข้างเหล่านี้ได้อย่างราบคาบ จนไม่เป็นภัยคุกคามต่อความอยู่รอดของอาณาจักรพม่าในลุ่มน้ำอิรวดีอีกต่อไป, โดยในปี ค.ศ. 1576/ พ.ศ. 2119 พระองค์ได้มีพระบรม ราชโองการให้ปรับปรุงก่อสร้างเมืองกะเล ซึ่งเป็นเมืองเก่าแก่ที่มีอยู่มาแต่เดิมขึ้นใหม่ให้แข็งแรงเพื่อใช้เป็นเมืองหน้าด่านสำคัญทางด้านตะวันตก ให้มีกองกำลังอยู่ ประจำการ และทรงให้สร้างเมืองหน้าด่าน 4 เมืองล้อมเมืองกะเลอีกชั้นหนึ่ง เพื่อคอยสอดส่องดูแลความเรียบร้อยและสถานการณ์ของดินแดนทางด้านตะวันตกของ อาณาจักรตองอูยุคต้น (Rajataman, 1967 : 93-94; ดู Aung Myint, 1999 : 32 - 41)

การสถาปนาอำนาจ และการสร้างเสถียรภาพให้กับดินแดนพม่าตอนบนนั้น ไม่อาจสำเร็จได้ด้วยการขยายปริมณฑลอำนาจทางการเมืองเข้าควบคุม และผนวกแต่เพียงรัฐฉานรอบข้างทางตอนเหนือของดินแดนพม่าตอนบนเท่านั้น ทั้งนี้เพราะอาณาจักรตองอูยุคต้นยังมีดินแดนทางด้านตะวันออกที่ต่อแดนกับรัฐฉานสำคัญอื่นๆ อีกโดยตรง, นอกจากนั้นแล้ว ภายในกลุ่มรัฐฉาน หรือรัฐไทเองแบ่งออกเป็นกลุ่ม

พันธมิตรทางการเมืองหลายกลุ่ม และในแต่ละกลุ่มในแต่ละเมืองนั้นต่างมีความสัมพันธ์ทางเครือญาติกัน โดยแต่ละกลุ่มนี้นอกจากจะแข่งขันอำนาจกันเองแล้ว ในบางโอกาสที่ตกอยู่ในสภาวะวิกฤติ มักจะผันแปรเข้าเป็นพันธมิตรกัน ทำให้สภาพทางการเมืองในหัวเมืองรัฐไทต่าง ๆ นี้มีความเกี่ยวเนื่องเชื่อมโยงถึงกันอย่างแยกไม่ออก ดังจะเห็นได้จากกรณีปัญหาความวุ่นวายในการสรรหาผู้ที่จะขึ้นครองราชย์ที่เชียงใหม่ในช่วงกลางคริสต์ศตวรรษที่ 16 ขุนนางพื้นเมืองในราชสำนักเชียงใหม่แบ่งออกเป็น 2 กลุ่ม คือ กลุ่มพันธมิตรรัฐไทด้านตะวันตก ประกอบด้วยขุนนางจากเชียงใหม่, ลำพูน และเชียงตุง สนับสนุนให้พระเจ้าเมกุฎี ซึ่งเป็นเจ้าฟ้าจากเมืองนายขึ้นเป็นกษัตริย์ที่นครเชียงใหม่, ส่วนอีกกลุ่มหนึ่งคือ กลุ่มพันธมิตรรัฐไทด้านตะวันออก ประกอบด้วย ขุนนางจากเชียงราย, เชียงแสน, และลำปาง สนับสนุนให้พระไชยเชษฐาธิราช โอรสของกษัตริย์แห่งอาณาจักรล้านช้างขึ้นครองราชย์ที่เชียงใหม่ ความขัดแย้งนี้นำไปสู่การทำสงครามปราบปรามกันเอง (Grabowsky, 2004 : 24-26)

กลุ่มหัวเมืองรัฐฉาน/รัฐไทที่สำคัญสามารถแบ่งตามพื้นที่ทางภูมิศาสตร์ที่ใช้ดินแดนพม่าในลุ่มน้ำอิระวดีเป็นแกนกำหนดได้ดังนี้ กลุ่มรัฐไททางตะวันตกก่อตัวโดยตรง หรือกลุ่มรัฐไททางตะวันตกของแม่น้ำสาละวิน คือ เมืองนาย (Mone), เมืองยองห้วย (Nyaungshwe), และเมืองเยาร์เก้ (Yaungsauk) ฯลฯ รัฐไททางตะวันออกของแม่น้ำสาละวิน คือ อาณาจักรล้านนา-เชียงใหม่, อาณาจักรล้านช้าง-หลวงพระบาง-เวียงจันทน์, กลุ่มเมืองเชียงตุง, และกลุ่มเมืองเชียงรุ่ง-สิบสองปันนา, รัฐไททางตะวันออกเฉียงเหนือใกล้พรมแดนจีน คือ กลุ่มเมืองแสนหวี, และกลุ่มเมืองม่าว (Maw Shan) ฯลฯ เป็นต้น ดังนี้แล้ว หากราชสำนักต้องอยู่ยุดันไม่สามารถสถาปนาอำนาจเหนือรัฐไทกลุ่มต่าง ๆ ที่ยังคงมีอำนาจเข้มแข็งได้นั้น ราชสำนักต้องอยู่ยุดันคงไม่อาจจะควบคุมและรักษาอำนาจของตนเหนือดินแดนรัฐฉานรอบข้างทางตอนเหนือ ที่เพิ่งแรกผนวกเข้าสู่ปริมณฑลอำนาจของอาณาจักรต้องอยู่ยุดันได้นานนัก เพราะรัฐฉานที่ยังคงมีอำนาจเป็นใหญ่ที่อยู่รายรอบย่อมหาโอกาสที่จะขยายดินแดน และแทรกแซงอำนาจยังกลุ่มหัวเมืองฉาน ที่อยู่ภายใต้ปริมณฑลอำนาจของราชสำนักต้องอยู่ยุดัน รวมทั้งย่อมเป็นที่พิภพ หรือแหล่ง

ส่องสุมกำลังของเจ้าฟ้ารัฐฉานที่จะก่อกบฏต่อราชสำนักตองอูยุคต้นได้ดังจะเห็นได้จากกรณีของเจ้าฟ้าเมืองนาย ที่ถือโอกาสในช่วงเวลาที่เมืองโพนบาวจ-สีป่อเพิ่งจะปราศัยอย่างราบคาบต่อกองทัพพระเจ้าบุเรงนอง ยกทัพมาโจมตีและกวาดต้อนผู้คนช้างม้ายังเมืองโพนบาวจ-สีป่อ และได้สังหารเจ้าฟ้าเมืองโพนบาวจ-สีป่อ ผู้ซึ่งถูกแต่งตั้งโดยพระเจ้าบุเรงนอง ถึงแก่อนิจกรรม (Kala II, 1960 : 304-305) และในขณะที่เจ้าฟ้าเมืองนายถูกกองทัพราชสำนักตองอูยุคต้นโจมตีนั้นได้พยายามส่งสาสน์ขอความช่วยเหลือยังเจ้าเมืองเชียงใหม่ ให้ส่งทัพมาช่วยรบกับทัพพระเจ้าบุเรงนอง (อรุณรัตน์ วิเชียรเขียว และ เดวิด เค วัยอาจ, ผู้แปล, 2543 : 120-121) ความสัมพันธ์อย่างแนบแน่นระหว่างเจ้าฟ้าเมืองนายและกษัตริย์แห่งเมืองเชียงใหม่เป็นมูลเหตุทางการเมืองประการหนึ่งที่ทำให้พระเจ้าบุเรงนองยกทัพตีเมืองเชียงใหม่เพื่อเป็นการตัดกำลัง มิให้เชียงใหม่ช่วยเหลือหัวเมืองรัฐฉานต่อสู้และก่อกบฏต่อราชสำนักตองอูยุคต้นได้ (ลัดดาวัลย์ แซ่เขียว, 2545 : 62-63; สวัสดิ์ อ่องสกุล, 2539 : 228; Tun Aung Chain, 2004 : 116)

ด้วยความเกี่ยวเนื่องสัมพันธ์เป็นทอดๆ ระหว่างหัวเมืองรัฐไทต่างๆ ดังกล่าวข้างต้นนี้เอง ที่เป็นสาเหตุพื้นฐานประการหนึ่งทางภูมิศาสตร์รัฐศาสตร์ ที่ทำให้พระเจ้าบุเรงนองทรงดำเนินนโยบายขยายปริมณฑลอำนาจยังกลุ่มหัวเมืองรัฐไทที่สำคัญต่างๆ เหล่านี้ทั้งหมด เพื่อที่จะได้มีอำนาจเป็นใหญ่สูงสุดในการควบคุมเจ้าหัวเมืองรัฐไทต่างๆ เหล่านี้โดยตรงกล่าวได้ว่าเป็นครั้งแรกในหน้าประวัติศาสตร์พม่าที่อาณาจักรพม่าสามารถสถาปนาอำนาจ และผนวกเอาดินแดนรัฐไททางตอนในทั้งหมดเหล่านี้เข้ามาไว้ภายใต้ปริมณฑลอำนาจได้สำเร็จและเป็นครั้งแรกเช่นเดียวกันที่กษัตริย์พม่าสามารถขยายอำนาจเหนือรัฐไทที่อยู่ทางด้านตะวันออกของแม่น้ำสาละวิน อันถือว่าเป็นเส้นเขตแดนโบราณมาตั้งแต่สมัยอาณาจักรพุกาม ดังที่ปรากฏในจารึกปี ค.ศ. 1196/พ.ศ. 1739 ในสมัยพระเจ้านรปตีสิตู (Narapatisithu, ครองราชย์ ค.ศ. 1173-1210/พ.ศ. 1716-1753) (SHMKM I, 1972 : 66)

ในปี ค.ศ. 1557/พ.ศ. 2100 พระองค์ได้ทรงยกทัพไปปราบปรามอำนาจเมืองนาย, เมืองยองห้วย, เมืองปาย, เมืองสะกา และเมืองเยกไสเก้ หัวเมืองฉาน

เหล่านี้มีความสำคัญทางยุทธศาสตร์ เพราะมีแดนต่อโดยตรงกับกับเมืองอังวะและเมืองตองอูและเป็นประตูที่เปิดไปสู่เมืองเชียงใหม่ในทางตะวันออกของแม่น้ำสาละวิน (HHA, 1967 : 345; Kala II, 1960 : 304-309) จากนั้นได้ยกทัพข้ามแม่น้ำสาละวินไปตีเอากลุ่มเมืองเชียงใหม่ เมืองเชียงใหม่เป็นพื้นที่ยุทธศาสตร์สำคัญ ที่นอกจากจะมีแดนต่อกับกลุ่มหัวเมืองฉานทางด้านตะวันออกของพม่า และมีแดนต่อกับหัวเมืองในพม่าตอนล่างแล้ว ยังเป็นจุดยุทธศาสตร์สำคัญต่อการขยายอำนาจสู่รัฐไททางตอนบนระหว่างแม่น้ำสาละวินและแม่น้ำโขง คือ กลุ่มเมืองเชียงรุ่ง-สิบสองปันนา และกลุ่มเมืองเชียงตุง รวมทั้งอาณาจักรลาวล้านช้าง ที่อยู่ทางด้านตะวันออกในกลุ่มแม่น้ำโขง และอาณาจักรอยุธยาในกลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาทางด้านใต้อีกด้วยเช่นกัน เมื่อได้เมืองเชียงใหม่, เชียงราย และเชียงแสนแล้ว ในประมาณปี ค.ศ. 1558 /พ.ศ. 2101 เจ้าฟ้าเมืองแสนหัวได้นำเครื่องราชบรรณาการมาถวายและยอมสวามิภักดิ์ต่อพระเจ้าบุเรงนอง (ibid., 346-349; 309-320) ในปี ค.ศ. 1559/พ.ศ. 2102 เจ้าฟ้ารัฐฉานบ้านเล็กเมืองน้อยที่มีแดนต่อกับจีนและอยู่ในอาณาบริเวณใกล้เคียงเมืองม่าว อาทิจ เมืองโมหุวัน (Mowun), เมืองกายมา (Kaingma), เมืองลาตา (Latha) และเมืองซันดา (Sanda) ได้นำเครื่องราชบรรณาการมาถวายและยอมสวามิภักดิ์ต่อพระเจ้าบุเรงนอง (Kala II, 1960 : 321-322) และในปีเดียวกันพระเจ้าบุเรงนองได้ยกทัพไปปราบปรามเจ้าฟ้าเมืองกะแซ (Kathe) ที่อยู่ทางด้านตะวันตกเฉียงเหนือ เนื่องจากเจ้าฟ้าเมืองกะแซยกทัพมารุกรานเมืองกะเล, ในปี ค.ศ. 1562/พ.ศ. 2105 เจ้าฟ้ารัฐฉานแถบเมืองม่าวก่อกบฏ ยกทัพพร้อมด้วยกองทัพจากจีนมารุกรานหัวเมืองชายขอบของเมืองโมเม็ตและเมืองโมกาว์พระเจ้าบุเรงนองจึงทรงยกทัพใหญ่ไปปราบปรามอำนาจยังเมืองม่าว และหัวเมืองใกล้เคียง, ในปีเดียวกันนี้เจ้าฟ้าเมืองเชียงตุงได้ส่งเครื่องราชบรรณาการพร้อมส่งพระธิดามาถวายและยอมสวามิภักดิ์ต่อพระเจ้าบุเรงนอง (HHA, 1967 : 350-357; Kala II, 1960 : 327-330, 332-338) ส่วนเจ้าฟ้าเมืองเชียงรุ่ง-สิบสองปันนานั้น ได้นำเครื่องราชบรรณาการมาถวายและยอมสวามิภักดิ์ต่อพระเจ้าบุเรงนองในประมาณปี ค.ศ. 1564/พ.ศ. 2107 (เรณู วิชาศิลป์, ผู้ปริวรรตและแปล, 2544 : 153, 654 ; ยรรยง จิระนคร และ รัตนภาพ เศรษฐกุล, 2544 : 75)

การขยายอำนาจเข้าผนวกเชียงใหม่ได้ทำให้พระเจ้าบุเรงนองต้องเผชิญหน้ากับกษัตริย์ล้านช้างโดยตรง และเป็นครั้งแรกที่กษัตริย์พม่าจากกลุ่มน้ำอริระวดียกทัพไปเปิดศึกไกลถึงดินแดนทางตะวันออกของแม่น้ำโขง ทั้งนี้เนื่องมาจากกษัตริย์แห่งอาณาจักรล้านช้างในขณะนั้น คือ สมเด็จพระไชยเชษฐาธิราชเจ้า (ครองราชย์ ค.ศ. 1548-1571/พ.ศ. 2091-2114) ทรงสืบเชื้อสายโดยตรงจากราชวงศ์เชียงใหม่ กล่าวคือ ทรงเป็นพระราชโอรสองค์ใหญ่ของพระเจ้าโพธิสารราช กษัตริย์แห่งล้านช้าง ส่วนพระมารดาทรงเป็นพระราชธิดาของพระเจ้าแผ่นดินเชียงใหม่ พระองค์จึงมีสิทธิอันชอบธรรมในการเป็นกษัตริย์แห่งเชียงใหม่ควบคู่กับล้านช้าง ก่อนหน้าที่พระเจ้าบุเรงนองจะทรงขยายอำนาจมายังนครเชียงใหม่ สมเด็จพระไชยเชษฐาธิราชกำลังทำศึกเพื่อชิงเมืองเชียงใหม่อยู่ ดังนั้นแล้ว เมื่อพระเจ้าบุเรงนองยกทัพมาตีเมืองเชียงใหม่ นั้น จึงทำให้เกิดการปะทะกับกองทัพสมเด็จพระไชยเชษฐาธิราช สมเด็จพระไชยเชษฐาธิราชทรงตระหนักถึงภัยคุกคามจากอาณาจักรต้องอยู่คั่น จึงทรงตัดสินพระทัยย้ายราชธานีของอาณาจักรจากนครเชียงใหม่หรือเมืองหลวงพระบางมายังนครเวียงจันทน์ ด้วยทรงเห็นว่าที่ตั้งของเมืองเชียงทองนี้อยู่ในเส้นทางเดินทัพของพม่า ในปี ค.ศ. 1560/พ.ศ. 2103 นอกจากนั้นแล้วยังได้เจริญสัมพันธไมตรีกับสมเด็จพระมหาจักรพรรดิแห่งกรุงศรีอยุธยา โดยร่วมกันประดิษฐานพระเจดีย์ศรีสองรักขึ้นที่เมืองด่านซ้าย (จังหวัดเลย) ให้เป็นหลักเขตแดนแห่งอาณาจักรทั้งสอง (ประชุมจดหมายเหตุสมัยอยุธยาภาค 1, 2510 : 1-3; มหาสิลา วีระวงส์, 2539 : 84-93; สวัสดิ์ อ่องสกุล, 2539 : 197; Simms, 1999 : 72-73; Stuart-Fox, 1998 : 78-81)

พระเจ้าบุเรงนองทรงตระหนักดีว่า การดำรงอำนาจอยู่อย่างแข็งแกร่งของรัฐอยุธยาทางด้านใต้และรัฐล้านช้างทางด้านตะวันออก ซึ่งต่างเป็นพันธมิตรกันนั้นย่อมเป็นอันตรายต่อการรักษาและควบคุมอำนาจของราชสำนักต้องอยู่คั่น ณ นครเชียงใหม่อย่างแน่นอน ในช่วงปี ค.ศ. 1563/พ.ศ. 2106 จึงทรงได้ยกกองทัพจำนวนมหาศาลลงมาปราบปรามอำนาจราชสำนักอยุธยา ซึ่งในระหว่างที่พระเจ้าบุเรงนองทรงติดพันทำสงครามกับอยุธยา เจ้าเมืองเชียงใหม่ พร้อมด้วย เจ้าเมืองเชียงแสน, เจ้าเมืองนครลำปาง, เจ้าเมืองเชียงราย และเจ้าเมืองน่าน ต่างถือโอกาส

พากันแข็งเมืองโดยหันไปขอความช่วยเหลือจากสมเด็จพระเจ้าไชยเชษฐาธิราชแห่งล้านช้าง ดังนี้แล้ว เมื่อพระเจ้าบุเรงนองเสร็จศึกที่อยุธยาจึงได้ยกทัพขึ้นไปปราบกบฏทางตอนเหนือได้ตัวเจ้าเมืองเชียงใหม่และเจ้าเชียงใหม่แสนกลับคืนมา แต่ทว่าเจ้าเมืองลำปาง, เจ้าเมืองเชียงราย และเจ้าเมืองน่านนั้นได้หลบหนีไปพึ่งพิงอำนาจของพระเจ้าไชยเชษฐาธิราช เมื่อราชสำนักล้านช้างไม่ยอมส่งมอบเจ้าหัวเมืองเหล่านี้คืนให้ ในปี ค.ศ. 1565/พ.ศ. 2108 กองทัพของราชสำนักต้องอยู่คุตตันจึงได้ยกทัพตามไปตีถึงเมืองเวียงจันทน์ แต่ไม่สามารถปราบปรามอำนาจพระเจ้าไชยเชษฐาธิราชได้ (นายต่อ, ผู้แปล, 2545 : 69-91, 94-101; Kala II, 1960 : 339-358, 366-375)

ถึงแม้ว่ากษัตริย์อยุธยาจะพ่ายแพ้และตกอยู่ภายใต้ปริมณฑลอำนาจของราชสำนักต้องอยู่คุตตันแล้วก็ตาม กษัตริย์อยุธยาและกษัตริย์ล้านช้างยังคงพยายามสานต่อความเป็นพันธมิตรและเป็นแนวร่วมร่วมมือกันต่อต้านอำนาจของราชสำนักต้องอยู่คุตตัน ดังจะเห็นได้จากการที่พระเจ้าไชยเชษฐาธิราชทรงส่งพระราชสาสน์มาขอพระราชทานพระเทพกษัตริ์ พระราชธิดาของสมเด็จพระมหาจักรพรรดิ ไปเป็น อัครมเหสีเพื่อที่จะผูกสัมพันธ์ไมตรีระหว่างสองราชสำนักให้แน่นแฟ้นยิ่งขึ้น นอกจากนี้แล้วกษัตริย์ทั้งสองราชสำนักนี้ยังได้ร่วมมือกันวางแผนยกทัพโจมตีเมืองพิษณุโลกของพระมหาธรรมราชาธิราช ผู้ซึ่งใฝ่ใจสวามิภักดิ์ต่อพระเจ้าบุเรงนอง การดำเนินแผนการเช่นนี้ของอยุธยาถือว่าเป็นการกบฏต่อพระเจ้าบุเรงนองโดยตรง และในส่วนของล้านช้างนั้นถือได้ว่าเป็นมหาอำนาจภายนอก ที่เป็นภัยคุกคามต่อเสถียรภาพและการควบคุมรักษาอำนาจของราชสำนักต้องอยู่คุตตันยังบ้านเมืองในลุ่มน้ำเจ้าพระยา ตลอดจนบ้านเมืองในดินแดนเชียงใหม่โดยตรง ดังนี้แล้วในปี ค.ศ. 1569/พ.ศ. 2112 พระเจ้าบุเรงนองจึงทรงได้ยกทัพอันยิ่งใหญ่มาปราบปรามอำนาจกรุงศรีอยุธยาอีกครั้งในคราวนี้พระเจ้าไชยเชษฐาธิราชยกทัพลงมาหมายช่วยกรุงศรีอยุธยาแต่ทว่าไม่ประสบความสำเร็จ เมื่อเสร็จศึกที่อยุธยา พระเจ้าบุเรงนองได้ทรงยกทัพใหญ่ไปโจมตีเมืองเวียงจันทน์ เมื่อพระเจ้าไชยเชษฐาธิราชเห็นว่าสู้กำลังไม่ได้จึงดำเนินยุทธวิธีทิ้งเมืองเวียงจันทน์และหลบหนีพระเจ้าบุเรงนองทรงยึด

ครองได้เมืองเวียงจันทน์ แต่ทว่ามิสามารถได้ตัวพระเจ้าไชยเชษฐาธิราชพระองค์
ยังคงไม่ยอมสวามิภักดิ์ต่อพระเจ้าบุเรงนองตลอดรัชกาลของพระองค์อย่างไรก็ตาม
พระเจ้าบุเรงนองยังทรงพยายามขยายปริมณฑลอำนาจสู่ล้านช้างอย่างไม่ลดละ
แม้ว่าจะล่วงเข้าสู่ปี ค.ศ. 1574/พ.ศ. 2117 พระเจ้าบุเรงนองได้ทรงนำทัพใหญ่
มายังนครเวียงจันทน์อีกครั้ง ใช้กำลังเข้าแทรกแซงการครองราชย์สมบัติของ
ราชสำนักล้านช้าง ด้วยการถอดพระยาแสนสุริยราช หรือพระสุมงคลไอยโก
โพธิสัตว์ออกจากราชบัลลังก์ และทรงแต่งตั้งให้พระมหาอุปราชวรวิโส พระอนุชา
ของพระเจ้าไชยเชษฐาธิราช ที่ถูกราชสำนักตองอูจับตัวไว้ยังกรุงพะโคตั้งแต่
สงครามครั้งแรกให้ขึ้นเป็นกษัตริย์แห่งล้านช้าง ทำให้ล้านช้างต้องตกอยู่ภายใต้
ปริมณฑลอำนาจของราชสำนักตองอูยุคต้นในที่สุด (นายต๋อ, ผู้แปล, 2545 : 102-
154; มหาสิลา วีระวงส์, 2539 : 106-110; สมเด็จพระมหารัชมังคลาจารย์, 2545 : 55-73; Kala II, 1960 : 384-389, 392-435; Kala III, 1961 : 2-
8, 14-22; Simms, 1999 : 73-77, 79-81, 85-87; Stuart-Fox, 1998 :
81-84)

ในปี ค.ศ. 1576/พ.ศ. 2119 พระเจ้าบุเรงนองได้ทรงมีพระบรมราชโองการ
ให้สร้างเมืองหน้าด่านขนาดใหญ่ชื่อว่า เมืองอะมะวะดี (Amyawaddy) หากถอด
เป็นภาษาบาลีจะมีชื่อว่า อมรวดี (Amrawaddy) เพื่อเป็นฐานที่มั่นของราชสำนัก
ตองอูยุคต้นในการดูแลสอดส่องบรรดาหัวเมืองประเทศราชในทางด้านตะวันออก
เอกสารของพม่าบรรยายการสร้างเมืองอะมะวะดีนี้ไว้ค่อนข้างละเอียด สันนิษฐาน
ตามข้อมูลได้ว่า เมืองนี้จะตั้งอยู่ทางด้านตะวันออกของแม่น้ำสาละวินในบริเวณ
ชายขอบของดินแดนมะตะมะ หรือในบริเวณชายแดนไทย-พม่าในปัจจุบัน มีระยะ
ทางติดต่อใกล้กับเมืองกำแพงเพชร, เมืองเชียงใหม่, เมืองลำปาง, และเมืองแพร่
พระองค์ทรงให้ความสำคัญกับเมืองอะมะวะดีมากกว่าเมืองกะเล อันเป็นเมือง
หน้าด่านในทางด้านตะวันตก และน่าจะเป็นเมืองที่พระเจ้าบุเรงนองทรงมาประทับ
อยู่เป็นประจำ เพราะทรงเรียกเมืองนี้ว่า เมียวดอว์ (Myo-daw) มีความหมายตาม
รูปศัพท์ว่า เมืองหลวง/เมืองของหลวง (Royal city) หรือน่าจะแปลได้ว่าเป็นหัวเมือง

ชั้นเอก และยังมีพระบรมราชโองการให้สร้างพระราชวัง หรือที่ภาษาพม่าเรียกว่า ชเวนันดอร์ (Shwenandaw) ภายในเมืองด้วยเช่นกัน เมืองนี้ถูกสร้างขึ้นตามผังเมืองพุกามและผังเมืองพะสิม มีกำแพง, บ่อน้ำ, และคูเมืองอย่างแน่นหนา และมีคลังเก็บพระราชทรัพย์และสินค้าของพระมหากษัตริย์อันประกอบไปด้วย คลังทอง, คลังเงิน (แร่เงิน), คลังทองแดง, สัมฤทธิ์ ที่ใช้ในการแลกเปลี่ยน, และคลังผ้าแพรพรรณ ภายในเมืองได้มีการสถาปนาพระเจดีย์ชื่อว่า มหาธรรมราชา และได้สร้างตลาดขนาดใหญ่ขึ้น 4 ตลาด มีชื่อว่า ตลาดหงสาวดี, ตลาดอยุธยา, ตลาดเชียงใหม่, และตลาดล้านช้าง นอกจากนี้แล้วรอบๆ เมืองอะมะยะวดีนี้ยังได้มีการสร้างเมืองเล็ก ๆ ขึ้นอีก 7 เมือง มีระยะทางห่างกัน 1 วันการเดินทาง โดยในแต่ละเมืองหน้าด่านทั้ง 7 เมืองนี้ ได้จัดให้มีไพร่ชาวยะไข่⁴ ประจำอยู่เมืองละประมาณ 2000 นาย, ช้าง 5 เชือก, และม้า 500 ตัว และเอกสารได้บรรยายว่าที่เมืองนี้มีผู้คนอยู่อาศัยเป็นจำนวนมาก กล่าวได้ว่า เมืองอะมะยะวดีนี้เป็นเมืองยุทธศาสตร์สำคัญทั้งทางการทหารและการค้า คือ เป็นฐานที่มั่นของพระเจ้าบุเรงนองในช่วงที่ทำสงครามกับหัวเมืองประเทศราชทางด้านตะวันออก และในยามว่างสงคราม เมืองนี้เป็นเสมือนศูนย์กลางการค้าส่วนภูมิภาคทางด้านตะวันออกของราชสำนักตองอูยุคตัน (Rajatanan, 1967 : 89-93; Thaw Kaung, 2000 : 28-29) พระองค์ทรงให้ความสำคัญกับการควบคุมเหล่าประเทศราชทางด้านตะวันออกของแม่น้ำสาละวินอย่างมาก โดยเฉพาะอย่างยิ่งนครเชียงใหม่ด้วยการเข้าควบคุมนครเชียงใหม่โดยเจ้าจากราชสำนักตองอูยุคตันโดยตรง กล่าวคือ ในปี ค.ศ. 1579/พ.ศ. 2122 พระองค์ทรงแต่งตั้งให้พระราชโอรส คือ พระเจ้านราธิราชมินสอว์ (Nawrahta Minsaw) ไปครองเมืองเชียงใหม่ แทนพระนางวิสุทธิเทวีที่สิ้นพระชนม์ (ibid., 87-89; 28-29; อรุณรัตน์ วิเชียรเขียว และเดวิด เค. วัลยาจ, ผู้แปล, 2543 : 124-125; Kala III, 1961 : 50)

⁴ในพงศาวดารพม่าระบุว่า ในช่วงปี ค.ศ. 1554 เจ้าเมืองชันทอร์เวย์ ซึ่งเป็นพระปิตุลาของกษัตริย์อะระกัน มีความขัดแย้งกับกษัตริย์อะระกัน จึงได้อพยพผู้คน, ทหาร พร้อมทั้งช้างศึกและม้าศึกทั้งหมด แปรพักตร์มาเข้าอยู่กับพระเจ้าบุเรงนอง พระองค์ได้ทรงพระราชทานนามให้เจ้าเมืองชันทอร์เวย์นี้ใหม่ว่า ศิริธรรมโตก และทรงพระราชทานให้เจ้าเมืองชันทอร์เวย์ พร้อมด้วยหลานชาย ได้อภิเษกสมรสกับเจ้าหญิงในราชวงศ์ตองอูยุคตัน (Kala II, 1960 : 270)

แนวทางการขยายปริมณฑลอำนาจของพระเจ้าบุเรงนองนั้น สะท้อนให้เห็นได้อย่างชัดเจน ถึงการให้ความสำคัญต่อการสถาปนาปริมณฑลอำนาจของกษัตริย์พม่าในดินแดนรัฐไททางตอนในทั้งมวล ภายหลังจากการที่พระองค์ทรงผนวกดินแดน พม่าตอนบนและดินแดนรัฐไท รอบข้างทางตอนเหนือได้สำเร็จในกลางปี ค.ศ. 1557/พ.ศ. 2100 นั้น พระองค์เสด็จพระราชดำเนินไปสักการะพระมหาเจดีย์ชเวซีโกง (Shwezigon) ที่เมืองพุกาม พร้อมทั้งได้ถวายระฆังทองสัมฤทธิ์ที่มีจารึกในภาษาพม่า, ภาษาบาลี และภาษามอญ ประกาศถึงขอบเขตพระราชอำนาจของพระองค์ในช่วง 7 ปีแรกของรัชกาลว่า พระองค์ทรงเป็นเอกมหาราชามีอำนาจเหนือบรรดากษัตริย์ผู้ครอบครองนครหลวงทั้งหลาย คือ เมืองเกตุมตี, เมืองหงสาวดี, เมืองศรีเกษตร, เมืองพุกาม, เมืองอังวะ, เมืองโมเม็ต, เมืองสีป้อ, เมืองแห่งทับทิม (เมืองโมกัก), เมืองโมการว, เมืองโมญิน และเมืองกะเล พร้อมทั้งย้ำเน้นในตอนท้ายว่า พระองค์ทรงเป็นผู้ชนะสิบทิศ (The Conqueror of the ten directions) (Chit Thein, 1965 : 105-108; Than Tun, 1994 : 13-15; Thaw Kaung, 2004 : 35-37 ; Toe Hla, 1980b : 35-41)

ภายหลังจากที่พระองค์ทรงทำสงครามขยายปริมณฑลอำนาจสู่เชียงใหม่, ยุทธยา และล้านช้าง ในช่วงประมาณปี ค.ศ. 1567/พ.ศ. 2110 พระองค์ได้ทรงพระราชทานชื่อประตุมืองทั้ง 20 ประตุมยัพระราชธานีใหม่ โดยมีชื่อรัฐไททางตอนในถึง 9 หัวเมือง คือ เมืองเชียงใหม่, เมืองโพนบาว, เมืองโมญิน, เมืองโมการว, เมืองกะเล, เมืองนาย, เมืองยองห้วย, เมืองแสนหวี และเมืองล้านช้าง ส่วนชื่อประตุมืองที่เหลือ คือ เมืองทวาย, เมืองตาวาวดี, เมืองตะนาวศรี, กรุงศรีอยุธยา, เมืองเมาะตะมะ, เมืองพุกาม, เมืองพะสิม, เมืองศรีเกษตร, เมืองอังวะ, เมืองตองอู, และเมืองตะละ (Kala II, 1960 : 379-380; Nawadei Yadu-baung-gyok, 1964 : 105-106; Rajataman, 1967 : 82-83) นอกจากนั้นแล้วในจารึกร่วมสมัยอาณาจักรตองอูยุคต้น ปีค.ศ. 1590/พ.ศ. 2133 ระบุถึงปริมณฑลอำนาจของอาณาจักรตองอูยุคต้นว่า มี 9 เขตใหญ่ โดยมีชื่อดินแดนรัฐไทถึง 5 เขตแดนสำคัญ คือ ดินแดนมหานครา (Mahanagara-ดินแดนสิบสองปันนา), ดินแดนเขมรัฐ

(Khemavara-ดินแดนเชียงตุง), ดินแดนเชียงรุ่ง (Zinyon), ดินแดนกัมบอร์ซา (Kambawza-ดินแดนแถบเมืองนายและเมืองยองหัวย), และดินแดนเซน (Sein-ดินแดนรัฐไททางตอนเหนือ) ส่วนเขตแดนที่เหลือ อาทิ ดินแดนอยุธยา, ดินแดนสุนาปะรันตะ (Thunaparanta-ดินแดนทางทิศตะวันตกและทิศเหนือของแม่น้ำอิระวดี) และดินแดนตัมปะตีปะ (Tampadipa-ดินแดนทางทิศตะวันออกและทิศใต้ของแม่น้ำอิระวดี) ฯลฯ เป็นต้น (Tin (Pagan), 2001 : 166) การขยายอำนาจของพระเจ้าบุเรงนอง โดยเฉพาะอย่างยิ่งสู่ดินแดนรัฐไททางตอนในได้กลายเป็นแบบอย่างแห่งความสำเร็จให้แก่กษัตริย์พม่าพระองค์ต่อๆ มาทั้งในสมัยอาณาจักรตองอูคัพินฟู หรือสมัยราชวงศ์นยองยาน (Nyaungyan) และในสมัยราชวงศ์คองบอง ที่พยายามจะเข้ามาสถาปนาความยิ่งใหญ่เหนือดินแดนรัฐไททางตอนในของภูมิภาคนี้ในจารีกร่วมสมัยทั้งสองอาณาจักรต่อมานั้น สะท้อนให้เห็นเป็นอย่างดีถึงการให้ความสำคัญต่อดินแดนรัฐไทตอนใน ด้วยปรากฏรายละเอียดว่าเป็นเขตแดนหลักที่มีสัดส่วนมากที่สุดในการบรรยายนามเขตแดนปริมณฑลอำนาจทั้งหมดของอาณาจักรพม่า (ibid., 166-169)

การสถาปนาอำนาจเหนือดินแดนรัฐไททางตอนในที่นี้ ทำให้พระเจ้าบุเรงนองทรงมีกำลังคนกำลังทหารในกองทัพเป็นจำนวนมากมายมหาศาล กำลังคนจากหัวเมืองรัฐไทเป็นปัจจัยสำคัญส่วนหนึ่ง ที่ทำให้พระองค์สามารถขยายปริมณฑลอำนาจของอาณาจักรตองอูคัพินฟูได้อย่างกว้างใหญ่ไพศาล กินขอบเขตจากอาณาจักรมณีปุระทางด้านตะวันตก สู่อาณาจักรล้านช้างทางด้านตะวันออกในลุ่มแม่น้ำโขง พระองค์ทรงเกณฑ์ทัพจากหัวเมืองรัฐไทเหล่านี้รุกรบทำสงครามปราบปรามอำนาจหัวเมืองรัฐไททางตอนในด้วยตนเอง อาทิ กองกำลังเจ้าฟ้าเมืองนาย, เจ้าฟ้าเมืองยองหัวย, และเจ้าเมืองเยก์เสาก์ เป็นส่วนหนึ่งของกองทัพพระเจ้าบุเรงนองที่ยกเข้าตีเมืองเชียงใหม่ (Kala II, 1960 : 310-311) กำลังพลจากเจ้าฟ้ารัฐไทดังกล่าวข้างต้นทั้งหมด รวมถึงจากเมืองแสนหวิ เป็นส่วนหนึ่งของกองทัพพระเจ้าบุเรงนองในการทำสงครามกับกองทัพจีน ในครั้งที่เจ้าฟ้ารัฐไทในบริเวณชายแดนจีน-พม่าพากันแข็งเมือง และขอกำลังจากจีนยกทัพมาโจมตีดินแดนชายขอบเมืองโมเม็ต (ibid., 332-335)

ยิ่งไปกว่านั้นแล้ว กองกำลังจากเจ้าฟ้ารัฐไททั้งหมดเหล่านี้ยังเป็นส่วนสำคัญอย่างมากส่วนหนึ่งของกองทัพพระเจ้าบุเรงนอง ในคราวพิชิตกรุงศรีอยุธยาทั้งในปี ค.ศ. 1563/พ.ศ. 2106 และในปี ค.ศ. 1569/พ.ศ. 2112 ประกอบไปด้วย กองทัพของเจ้าฟ้าเมืองโมเม็ต, เจ้าฟ้าเมืองสีป่อ, เจ้าฟ้าเมืองโมญิน, เจ้าฟ้าเมืองโมกาว์, เจ้าฟ้าเมืองนาย, เจ้าฟ้าเมืองยองห้วย, เจ้าฟ้าเมืองแสนหวิ, เจ้าฟ้าเมืองบาโม, เจ้าฟ้าเมืองเชียงตุง ตลอดจนกองกำลังจากเมืองเชียงใหม่ และกำลังพลชาวลาวย การครอบครองกำลังคนจำนวนมากศาลจากรัฐไท เป็นปัจจัยสำคัญประการหนึ่งที่ทำให้ผลการเปิดศึกโจมตีกรุงศรีอยุธยาระหว่างพระเจ้าบุเรงนองและพระเจ้าตะเบงชเวตี้ ผู้ซึ่งไม่มีกองกำลังรัฐไทเหล่านี้ในครอบครอง มีผลลัพธ์ออกมาแตกต่างกันอย่างชัดเจน กองกำลังรัฐไทเป็นองค์ประกอบสำคัญประการหนึ่ง ที่ส่งผลให้พระเจ้าบุเรงนองประสบความสำเร็จในการพิชิตกรุงศรีอยุธยาได้ถึงสองคราว (นายต่อ, ผู้แปล, 2545 : 72-74, 109-111; Kala II, 1960 : 341-342, 397-401; Lieberman, 1984 : 30-31; Sao Saimong Mangrai, 1965 : 52) นอกจากนี้แล้ว พระเจ้าบุเรงนองยังทรงได้กวาดต้อนแรงงานและเชลยศึกจากหัวเมืองรัฐไทรวมทั้งชาวลาว เอามาไว้ยังราชธานีเมืองพะโคเป็นจำนวนมากเช่นเดียวกัน ดังปรากฏว่า เชลยศึกเหล่านี้ก่อภฏขึ้นเป็นระยะๆ อาทิ ภฏเชลยศึกชาวนาน/ไทที่เมืองพะโคในช่วงปี ค.ศ. 1564/พ.ศ. 2107 (Kala II, 1960 : 359-362) และการลุกฮือของเชลยศึกชาวลาวจำนวนมากประมาณมากกว่า 1000 คน ที่พากันอพยพหนีออกจากเมืองพะโค เดินทางกลับดินแดนล้านช้างในรัชกาลพระเจ้านันทบุเรงประมาณปี ค.ศ. 1595/พ.ศ. 2138 (มหาสิลา วีระวงส์, 2539 : 111-112; Kala III, 1961 : 95; Simms, 1999 : 92; ดู Fernquist, 2005a : 41-68; Marini, 1998 : 26-27) เหตุการณ์ทั้งสองนี้สะท้อนให้เห็นว่า นอกจากแรงงานชาวมอญที่เป็นคนพื้นถิ่นในดินแดนรามัญประเทศแล้ว แรงงานเชลยศึกชาวไทยเป็นกำลังคนส่วนสำคัญอย่างมากของราชสำนักตองอูยุคต้นที่กรุงพะโค ทั้งในการทำสงครามและการเป็นแรงงานด้านต่างๆ ให้กับอาณาจักร

การขยายปริมาณพลอำนาจของพระเจ้าบุเรงนองยังดินแดนรัฐไททางตอนใน นอกจากจะเป็นไปเพื่อการเพิ่มเติมกำลังคนให้แก่อาณาจักรตองอูยุคต้นแล้วมูลเหตุ

สำคัญยิ่งไปกว่านั้นคือความต้องการครอบครองพื้นที่เครือข่ายการค้าสำคัญของภูมิภาค ที่เชื่อมต่อยะหว่างการค้าทางบกข้ามภูมิภาคกับดินแดนยูหนานทางตะวันตกเฉียงใต้ของอาณาจักรจีน และการค่านานาชาติทางทะเลที่บริเวณเมืองท่าทางตอนบนด้านตะวันออกของอ่าวเบงกอล อาณาจักรตองอูยุคต้นในรัชกาลพระเจ้าบุเรงนองนั้น นอกจากจะมีขอบเขตอำนาจทางการเมืองกว้างใหญ่ไพศาลแล้ว ยังประสบความสำเร็จในการผนวกเครือข่ายทางการค้าที่สำคัญทางตอนใน เข้ากับเครือข่ายการค้าทางชายฝั่ง ให้เป็นหนึ่งเดียวกันภายใต้อำนาจการควบคุมของราชสำนักตองอูยุคต้น ณ กรุงพะโค ด้วยเหตุนี้เอง อาณาจักรตองอูยุคต้นในรัชกาลพระเจ้าบุเรงนองจึงประสบความสำเร็จสูงสุดในการสถาปนาอำนาจขึ้นเป็นศูนย์กลางทางการค้าที่สำคัญที่สุดแห่งหนึ่งของภูมิภาค (Lieberman, 1984 : 32)

จากการศึกษาปฏิสัมพันธ์ข้ามภูมิภาค ระหว่างอาณาจักรจีนสมัยราชวงศ์หมิงและภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ (Ming-Southeast Asian Overland Interactions, 1368-1644) ของ ซุน หล่ายเจิน (Sun Laichen) (2000) ในส่วนที่ว่าด้วยความสัมพันธ์ทางการค้าทางบกข้ามภูมิภาคระหว่างเอเชียตะวันออกเฉียงใต้กับทางตะวันตกเฉียงใต้ของจีนนั้น สรุปได้ว่า ดินแดนรัฐไททางตอนในหรือที่ ซุน เรียกว่าเป็นดินแดนทางตอนเหนือของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ภาคพื้นทวีป (Northern Mainland Southeast Asia) เป็นพื้นที่ยุทธศาสตร์สำคัญที่เป็นเสมือนเป็นประตูเชื่อมสู่การค้าทางบกข้ามภูมิภาคกับอาณาจักรจีน (Chinese Overland Trade) สมัยราชวงศ์หมิง หัวเมืองสำคัญที่อยู่ในบริเวณดังกล่าวนี้มีบทบาทสำคัญที่เป็นทั้งแหล่งทรัพยากรสินค้ามีค่าหายาก และเป็นเมืองส่งผ่านสินค้าระหว่างทางตอนในและทางชายฝั่ง (ดู Sun, 2000 : Chapter 5) ปริมาณพลอำนาจของอาณาจักรตองอูยุคต้นในรัชสมัยพระเจ้าบุเรงนอง มีพื้นที่ครอบคลุมเครือข่ายและเส้นทางการค้าที่สำคัญดังต่อไปนี้

- 1) เครือข่ายเส้นทางการค้าด้านตะวันตกของ ดินแดนทางตอนเหนือของภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ภาคพื้นทวีป (Western Northern Mainland South-

east Asia) คือ จากยูนนาน (Yunnan) สู่เมืองบาโม, เมืองโมญิน หรือสู่เมืองโมกาวัง และไปต่อยังหัวเมืองในดินแดนมณีปุระ (Manipura) หรือ ดินแดนอัสสัม (Assam) และเชื่อมต่อการค้าทางทะเลที่บริเวณเบงกอล ชุน สรุปไว้ว่าเครือข่ายทางการค้าสายนี้ เป็นเส้นทางการค้าเปลือกหอยเบี้ย (Cowries Trade) ที่สำคัญแห่งหนึ่งของยูนนาน เปลือกหอยเบี้ยนี้ที่มีแหล่งกำเนิดมาจากหมู่เกาะมัลดีฟ (Maldives) ในมหาสมุทรอินเดีย ผู้คนนิยมใช้เป็นตัวกลางในการแลกเปลี่ยนอย่างกว้างขวาง ในดินแดนทางตอนเหนือของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ภาคพื้นทวีปและที่ยูนนาน (ibid, 111-125; 188) ซึ่งเส้นทางการค้าดังกล่าวนี้ ตลอดจนเส้นทางการค้าที่ 2) และ 3) นั้น ต่างมีบทบาทสำคัญในการค้าเปลือกหอยเบี้ย ระหว่างมหาสมุทรอินเดียและดินแดนยูนนานมาตั้งแต่สมัยต้นคริสตกาล (Yang, 2004b : pars 72-96; Vogel, 1993 : 211-245)

2) เครือข่ายเส้นทางการค้าด้านตะวันตกเฉียงใต้ของ ดินแดนทางตอนเหนือของภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ภาคพื้นทวีป (Southwestern Northern Main-land Southeast Asia) เส้นทางการค้าสำคัญ คือ จากยูนนาน สู่เมืองบาโม อันเป็นเมืองท่าศูนย์กลางการค้าข้ามภูมิภาคที่สำคัญที่สุดกับจีน และลงใต้สู่เมืองอังวะอันตั้งอยู่ในลุ่มน้ำอิรวดี, และจากเมืองอังวะนี้ยังสามารถเชื่อมต่อกับเครือข่ายการค้าอีกแหล่งทางตะวันออกเฉียงเหนือที่เมืองโมเม็ต และเหมืองทับทิมที่เมืองโมกัก (Mogok) นอกจากนี้แล้วทั้งเมืองบาโมและเมืองอังวะยังมีเส้นทางการค้าเชื่อมสู่เมืองโมญิน อันเป็นแหล่งเหมืองหยกและอำพันด้วยเช่นเดียวกัน ชุน ได้เน้นให้เห็นว่าเครือข่ายเส้นทางการค้านี้มีบทบาทหลักในการค้าอัญมณี (Gems Trade) ระหว่างเอเชียตะวันออกเฉียงใต้กับอาณาจักรจีน (Sun, 2000 : 126-154, 188-189) และจากเมืองอังวะนี้ยังสามารถเชื่อมต่อการค้าทางทะเลใต้ที่เมืองท่าในดินแดนพม่าตอนล่าง และยังเมืองท่าในดินแดนอะระกัน เครือข่ายเส้นทางการค้านี้มิได้เป็นแหล่งการค้าอัญมณีสำหรับอาณาจักรจีนทางตอนในของภูมิภาคเท่านั้น แต่ยังเป็นแหล่งการค้าอัญมณีสำคัญแห่งหนึ่งของพ่อค้าอาหรับและพ่อค้าชาวตะวันตก ที่ทำการค้าอยู่ในน่านน้ำอ่าวเบงกอลด้วยเช่นเดียวกัน (Balbi, 2003 : 27; Barbosa, 1921

: 154, 161; Fedrici, 2004 : 144-156; Fitch, 2004 : 172-173, 176; Pimenta, et al, 2004 : 184, 187; Pires, 1944 : 96, 111; Ribeyro, 1926 : 107-108 Santo Stefano, 2004 : 118; Samuels, 2003 : 1-44; Varthema, 2004 : 127-129; Winus, 2001 : 15-34)

เส้นทางการค้าข้ามภูมิภาคจากพม่าสู่ดินแดนญูนานดังกล่าวนี้ ยังเป็นหนึ่งในเส้นทางสำคัญ ที่พ่อค้าและนักล่าอาณานิคมชาวตะวันตกในช่วงเวลาต่อมาพยายามที่จะเข้าครอบครอง ด้วยต่างวาดฝันถึงความหวังไว้อย่างสูงว่าเป็นเส้นทางที่นำไปสู่แหล่งทรัพยากร, แหล่งสินค้าเงิน และตลาดการค้าขนาดใหญ่ของอาณาจักรจีนโดยตรง ความสำคัญและความมุ่งมาดปรารถนาในเส้นทางดังกล่าวนี้ สะท้อนให้เห็นอย่างชัดเจนผ่านบันทึกการเดินทางและบันทึกการสำรวจเส้นทางของคณะเจ้าหน้าที่อังกฤษชุดต่างๆ จำนวนมาก ตั้งแต่ในคริสต์ศตวรรษที่ 17 ครอบคลุมกระทั่งคริสต์ศตวรรษที่ 20 (Christian, 1940 : 173-191)

3) เครือข่ายเส้นทางการค้าทางตอนกลางของ ดินแดนทางตอนเหนือของภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ภาคพื้นทวีป (Central Northern Mainland South-east Asia) คือ จากญูนาน สู่เมืองเชียงรุ่งและดินแดนสิบสองปันนา, เมืองเชียงตุง, เมืองเชียงใหม่และดินแดนล้านนา และเมืองหลวงพระบางและเมืองเวียงจันทน์ในดินแดนล้านช้าง (Sun, 2000 : 154-167, 189) นครเชียงใหม่มิมีบทบาทที่โดดเด่นในการเป็นศูนย์กลางทางการค้าที่สำคัญมากที่สุดแห่งหนึ่งในเครือข่ายการค้านี้ ด้วยตำแหน่งที่ตั้งที่เอื้ออำนวยเชื่อมหัวเมืองการค้าตอนในสู่เครือข่ายเส้นทางการค้าทางทะเลในดินแดนพม่าตอนล่างที่เมืองท่ามะตะมะ และในดินแดนลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาตอนล่างที่กรุงศรีอยุธยา ดังนี้แล้วที่นครเชียงใหม่จึงเต็มไปด้วยพ่อค้าที่เดินทางมาค้าขายจากหลากหลายพื้นที่ ทั้งจากฝั่งพม่า, จากหัวเมืองรัฐไทอื่น, จากญูนาน, จากอยุธยา นอกจากนี้แล้วยังรวมถึงพ่อค้าชาวตะวันตกด้วยเช่นกัน (ลัตตาวัลย์ แซ่เขียว, 2545 : 32-52; สวัสดิ์ อ่องสกุล, 2539 : 178-184; อุษณีย์ ธงไชย, 2526 : 84-93; Fitch, 2004 : 175; Pinto, 1989 : 74; Sun, 2000 : 162-163) ส่วนนครเวียงจันทน์ในดินแดนล้านช้างมีบทบาทและความ

สำคัญในการเป็นศูนย์กลางทางการค้าเช่นเดียวกัน เพราะสามารถเชื่อมสู่เส้นทางการค้าทางทะเลยังเมืองท่ามาละตะมะและกรุงศรีอยุธยาได้เช่นเดียวกับนครเชียงใหม่ นอกจากนี้แล้วยังสามารถเชื่อมต่อเครือข่ายการค้าทางทะเลได้ที่เมืองท่าในดินแดนเวียดนามและดินแดนจามด้วยเช่นเดียวกัน (Masuhara, 2003 : 54-77; Sun, 2000 : 166; ดู โยชิยุกิ มาซุฮารา, 2546) เครือข่ายเส้นทางการค้า จากเมืองท่ามาละตะมะ-มะละแหม่งในดินแดนพม่าตอนล่าง สู่เมืองการค้าทางตอนในที่อยู่นานกับแม่น้ำสาละวิน เป็นอีกเส้นทางหนึ่งที่เจ้าหน้าที่อาณานิคมในสมัยคริสต์ศตวรรษที่ 19 ให้ความสำคัญในการสำรวจศึกษา เพื่อหาช่องทางเชื่อมสู่การค้าที่ยูนนานและจีนโดยตรงเช่นเดียวกัน⁵

หัวเมืองทางตอนในดังกล่าวข้างต้น มีบทบาทสำคัญในการเป็นเมืองส่งผ่านสินค้าระหว่างการค้าทางทะเลและการค้าทางตอนในกับจีน ทำให้ที่เมืองต่างๆ เหล่านี้จึงมีการไหลเวียนของสินค้าต่างถิ่น ทั้งสินค้าส่งออกสำคัญจากจีน อาทิ แร่โลหะทอง, เงิน และทองแดงจากเหมืองในยูนนาน, ผ้าแพรผ้าไหมของจีน, เครื่องเคลือบของจีน, และอาวุธดินปืนของจีน และสินค้าจากการค้าทางทะเล อาทิ เปลือกหอยเบี้ย, ผ้าแพรพรรณนานาชนิดจากอินเดีย ตลอดจนเครื่องเทศ นอกจากนี้แล้ว หัวเมืองทางตอนในเหล่านี้เองยังเป็นแหล่งผลิตสินค้าสำคัญทั้งอัญมณี, หินมีค่า อาทิ ทับทิม, อำพัน, หยก, นิล, มรกต พลอยแดง, และบุษราคัม แร่โลหะเงินและทอง และของป่าหายากต่างๆ อาทิ ครั่ง, ชะมดเชียง, ไม้หอม, กายาน และหนังกว่ง ฯลฯ ที่เป็นที่ต้องการของตลาดทั้งการค้าในภาคพื้นทวีปและการค้าทางทะเล(โยชิยุกิ มาซุฮารา, 2546 : 111-122; อุษณีย์ ธงไชย, 2526 : 93-96; Sun, 2000 : 97-167, 173-197)

เอกสารจีนชื่อ ซินหนาน อี้ เฟิงตู จี้ (Xinan Yi fengtu ji) ที่เขียนขึ้นในทศวรรษที่ 1580 ที่อ้างไว้ในงานวิทยานิพนธ์ของ ชุน ได้บรรยายไว้ว่าหัวเมืองเหล่านี้เป็น

⁵ อาทิ Holt S. Hallett. A thousand miles on an elephant in the Shan states. (1988); Volker Grabowsky and Andrew Turton. The gold and silver road of trade and friendship : the McLeod

“แหล่งชุมทรัพย์” ของจีน กล่าวโดยสรุปคือ ที่เมืองโมเมตนั้นเป็นแหล่งผลิตอัญมณี, ทอง, เงิน และเหล็ก และที่เมืองนี้มีผู้คนอาศัยอยู่มากมาย; ที่เมืองเซียงตุงและเมืองเสียนนั้นเป็นแหล่งผลิตเหล็ก; ที่เมืองโมฉินเป็นแหล่งสินค้าอำพัน, ทอง, มหาหิงคุ์, หยกขาว, และหินจำพวกโมรา; ที่สิบสองปันนาเป็นแหล่งสินค้าเปลือกหอยเบี้ย; ที่อังวะและทะเลด้านตะวันตกเป็นแหล่งผลิตผ้าแพรพรรณ; ผ้าแพรพรรณเป็นสิ่งที่ผลิตโดยชาวพื้นเมืองทั้งมวลแต่ผ้าที่ดีที่สุดคือผ้าจากอินเดีย; ดินแดนพื้นเมืองเหล่านี้เป็นแหล่งผลิตงาช้าง แต่ที่มีเป็นจำนวนมากที่สุดคือ เมืองลาว; ที่อังวะและล้านนา นั้นอุดมสมบูรณ์ไปด้วยพืชพันธุ์ธัญญาหารและเต็มไปด้วยผ้าแพรพรรณ; ที่สิบสองปันนา และพะโค เป็นแหล่งทำการไร่จากการค้าปลาและเกลือ และเป็นแหล่งที่ทำการค้าได้สะดวกสบาย; ส่วนเมืองอื่นๆ ในทางตะวันตกเฉียงใต้ของยูนนานและทางตอนเหนือของพม่า นั้น ถูกระบุไว้เช่นเดียวกันว่าเป็นแหล่งผลิตอัญมณีและแร่โลหะ ทอง และเงิน (Sun, 2000 : 127)

ดินแดนรัฐไททางตอนในเหล่านี้ต่างก็เป็นแหล่งชุมทรัพย์ อันมีค่ามหาศาลต่อราชสำนักตองอูยุคต้นของพระเจ้าบุเรงนองเช่นเดียวกัน ในเอกสารพม่าระบุพระนามของพระองค์ว่า พระมหากษัตริย์ผู้ยิ่งใหญ่ ผู้ครอบครองเหมืองทอง, เหมืองเงิน, เหมืองทับทิม และเหมืองอำพัน (Rajataman, 1967 : 87, 97) และในบันทึกการเดินทางของชาวต่างชาติร่วมสมัย อาทิ ซีซาร์ เฟดริชิ (Cesar Fedrici) ที่เดินทางเข้ามายังกรุงพะโคในสมัยพระเจ้าบุเรงนอง ก็กล่าวเช่นเดียวกันว่า พระองค์ทรงเป็นเจ้าของเหมืองทับทิม, นิล, มรกต, บุษราคัม และพลอยแดง (2004 : 144) นอกจากนี้แล้ว นิโคลัส พีเมนตา (Nicolas Pimenta) ที่เดินทางเข้ามายังอาณาจักรพม่าในปลายรัชกาลพระเจ้านันทบุเรง ได้บรรยายถึงความยิ่งใหญ่เกรียงไกรของอาณาจักรพม่าสมัยพระเจ้าบุเรงนองไว้ว่า ทรงพิชิตอาณาจักรสำคัญได้ถึง 12 อาณาจักร ซึ่งในแต่ละอาณาจักรเป็นแหล่งทรัพยากรอันเป็นสินค้าสำคัญมากมายเช่นเดียวกัน (Pimenta, et al., 2004 : 184)

การขยายอำนาจเข้าครอบครองดินแดนรัฐไท โดยเฉพาะอย่างยิ่งทางตอนเหนือที่อยู่คาบเกี่ยวระหว่างชายขอบของอาณาจักรพม่าและอาณาจักรจีน ได้ทำให้

พระเจ้าบุเรงนองต้องเผชิญหน้าทำสงครามกับกองทัพของอาณาจักรจีนโดยตรง ซึ่งต่างพยายามชิงอำนาจเหนือดินแดนรัฐไทคินมาตั้งแต่เดิมแต่ทำไมไม่ประสบความสำเร็จ ทั้งนี้เนื่องมาจากในเวลลาดังกล่าวราชสำนักหมิงเผชิญศึกทางชายแดนด้านเหนือและทางด้านตะวันออก จึงมีกองกำลังเพียงเล็กน้อยที่ยู่นาน รัฐไทจากเดิมที่เคยสวามิภักดิ์ต่อราชสำนักจีนทั้งหมด จึงถูกแบ่งออกเป็นสองกลุ่ม คือ กลุ่มที่อยู่ภายใต้การควบคุมของจีน และอีกกลุ่มที่อยู่ภายใต้อำนาจของพม่า รัฐไทโดยเฉพาะอย่างยิ่งในบริเวณชายแดนจีน-พม่า ถูกแบ่งส่วนให้แต่ละเมืองมีขนาดเล็กลง และต้องจ่ายยอมต่อมหาอำนาจภายนอกทั้งสองด้วยการเป็นรัฐสองฝ่ายฟ้า ต้องส่งเครื่องราชบรรณาการยังราชสำนักพม่าและราชสำนักจีนเป็นประจำ (Sun, 2000 : 285) อาทิ เชียงรุ่ง-สิบสองปันนา, เมืองวัน, เมืองมว, เมืองโมญิน (เมืองยาง), และเมืองแสนหวี ฯลฯ เป็นต้น (เจ้าพญาธรรมาเต้, 2544 : 89-96; ยรรยงจิระนคร และรัตนพร เศรษฐกุล, 2544 : 75-79)

ส่วนการขยายปริมณฑลอำนาจสู่เมืองเชียงใหม่นั้น นอกจากจะทำให้พระเจ้าบุเรงนองต้องเผชิญหน้าโดยตรงกับกษัตริย์ล้านช้างแล้ว ยังจำต้องเผชิญหน้ากับกษัตริย์อยุธยาในการแข่งขันอำนาจตอนในอีกทางหนึ่งเช่นเดียวกัน ทั้งนี้เพราะราชสำนักอยุธยาเองก็มีความต้องการที่จะครอบครองนครเชียงใหม่อันเป็นศูนย์กลางทางการค้าตอนในเช่นเดียวกัน โดยราชสำนักอยุธยานั้นได้พยายามขยายปริมณฑลอำนาจสู่อาณาจักรล้านนา และนครเชียงใหม่มาก่อนหน้าพระเจ้าบุเรงนองอยู่มาแต่เดิม ดังข้อมูลในพระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับหลวงประเสริฐอักษรนิติ์ ระบุว่า กษัตริย์แห่งราชสำนักอยุธยายกทัพขึ้นมาตีเชียงใหม่ และหัวเมืองล้านนา ในหลายรัชกาล คือ สมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ 1 (ครองราชย์ ค.ศ. 1370-1388/พ.ศ. 1913-1931), สมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ 2 (ครองราชย์ ค.ศ. 1431-1448/พ.ศ. 1974-1991) และสมเด็จพระไชยราชาธิราช (ครองราชย์ ค.ศ. 1834-1546 /พ.ศ. 2077-2089) แต่ทว่ามิสามารถพิชิตนครเชียงใหม่ได้ (2504 : 3, 6, 13)

ด้วยการที่พระเจ้าบุเรงนองสามารถผนวก แหล่งสินค้าสำคัญ และเครือข่ายเส้นทางการค้าได้ทั้งการค้าทางตอนในของภาคพื้นทวีปและการค้าทางทะเล ตลอดจนการที่ทรงได้ปรับเปลี่ยนระบบการชั่งตวงวัดที่ใช้ในดินแดนรัฐไท ให้เป็นมาตรฐานเดียวกันกับที่ใช้ในดินแดนพม่าตอนล่าง (Kala II, 1960 : 298-299, 304, 309; Lieberman 1984, 38) ทำให้เศรษฐกิจการค้าของอาณาจักรตองอูยุคต้นในรัชสมัยของพระองค์ จึงทำกำไรได้อย่างมั่งคั่งมหาศาล (Lieberman, 1984 : 31-32) กรุงพะโคในช่วงเวลาดังกล่าวได้กลายเป็นศูนย์กลางทางการค้าที่สำคัญอย่างยิ่งแห่งหนึ่งทางตอนบนด้านตะวันออกของอ่าวเบงกอล มีเมืองท่าสำคัญอาทิ เมืองท่าพะสิม ซึ่งอยู่ในเครือข่ายการค้าจากด้านตะวันตก กับเมืองท่ามาสุลีปัตนัม (Masulipatnam) ของอาณาจักรกอนดอนดา (Golconda) และเมืองท่าชาว โทเม (Sao Tome/San Thome/Saint Tome) ของโปรตุเกส ที่ตั้งอยู่บนชายฝั่งโคโรมันเดล รวมถึงเมืองท่าในเบงกอล โดยเรือจะผ่านมาจากแหลมนีเกรส (Cape of Negrais), เมืองมยวมยะ, สู่เมืองท่าพะสิม และจากเมืองท่าพะสิมนี้สามารถเดินทางต่อไปยัง เมืองท่าดะละ (Dala) และเมืองท่าลิเรียม อันเป็นเมืองท่าที่ใกล้กรุงพะโคมากที่สุดได้ ส่วนเมืองท่ามะละมะ เป็นเมืองท่าในเครือข่ายการค้าด้านตะวันออก กับเมืองท่าในชายฝั่งตะนาวศรี, เมืองมะละกา และเมืองอาเจะห์ ฯลฯ เป็นต้น พ่อค้าต่างชาติจากเมืองท่าต่างๆ ในอ่าวเบงกอลเดินเรือเข้ามาค้าขายเป็นจำนวนมากเป็นประจำทุกปีที่เมืองท่าเหล่านี้ และโดยเฉพาะอย่างยิ่งที่กรุงพะโค จึงเต็มไปด้วยพ่อค้านานาชาติทั้งพ่อค้ามุสลิม, พ่อค้าอินเดียจากชายฝั่งโคโรมันเดลและเบงกอล, พ่อค้าจีน, พ่อค้าจากมะละกาและหมู่เกาะอินโดนีเซีย และพ่อค้าชาวตะวันตกอาทิ พ่อค้าโปรตุเกส จำนวนผู้คนที่เพิ่มขึ้นมากอย่างรวดเร็วทั้งจากพ่อค้าชาวต่างชาติและจากเชลยศึก ย่อมเป็นมูลเหตุสำคัญให้พระเจ้าบุเรงนองทรงขยายเมืองในช่วงปี ค.ศ. 1567/พ.ศ. 2110 โดยทรงสร้างเมืองใหม่สำหรับพระบรมมหาราชวังและที่พำนักของขุนนางและเสนาบดี และทรงใช้เมืองพะโคเก่าเป็นศูนย์กลางการค้าขายและที่พำนักของพ่อค้าชาวต่างชาติ (Balbi, 2003 : 26-30; Fedrici, 2004 : 135-137, 141, 146-151, 155, 158; Fitch, 2004 : 168-174, 177-179; Kala II, 1960, 375-

377; Malekandathil, 2001 : 201, 207-208; Prakash, 2002 : 97; Rajataman, 1967 : 82-85, 95; Ribeyro, 1926 : 106-108; Subrahmanyam, 1990 : 94, 97-101, 113, 151-160; Suthachai, 1998 : 185-186; Tun Aung Chain, 1998 : 37-54)

ในเอกสารพม่าระบุว่าเมื่อมีเรือใหญ่มาค้าขายที่เมืองท่าเหล่านี้ประมาณ 40-50 ลำเป็นประจำทุกปี (Rajataman, 1967 : 95) นอกจากนี้แล้ว พระเจ้าบุเรงนอง ยังได้ทรงอาศัยวิทยาการจากทหารรับจ้างและผู้ชำนาญการชาวโปรตุเกสช่วยสร้างเรือเดินสมุทร เพื่อส่งไปทำการค้าของหลวงยังเมืองท่าสำคัญต่างๆ อาทิ เมืองท่ามาสุลีปัตตานัม, เมืองท่าอาเจห์ และเมืองท่าบันเตน (Banten) (Guillon, 1999 : 169; Lieberman, 1984 : 31; Subrahmanyam, 1990 : 153-154, 1999 : 64) โดยที่เมืองอาเจห์นั้น พบว่ามีร่องรอยของหมู่บ้านพม่า (Kampong Birma) หรือหมู่บ้านพะโค (Kampong Pegu) ปรากฏอยู่ในแผนที่เมืองอาเจห์ของดัชี่ในกลางคริสต์ศตวรรษที่ 17 (Lombard, 1999 : 191) อันสะท้อนให้เห็นถึงความรุ่งเรืองของกิจกรรมการค้าการเดินเรือระหว่างอาณาจักรพม่าและเมืองท่าอะแจได้เป็นอย่างดี

สรุป

พัฒนาการทางการเมืองที่สำคัญภายในภูมิภาคลุ่มอิรวดีในกลางคริสต์ศตวรรษที่ 16 นี้ คือ การรวบรวมอำนาจรัฐและบ้านเมืองน้อยใหญ่ที่เคยแยกกระจัดกระจายเข้ารวมไว้ภายใต้ศูนย์กลางอำนาจหลักนำโดยราชวงศ์ตองอูยุคต้นที่กรุงหงสาวดี ความเป็นปึกแผ่นทางการเมืองและเสถียรภาพทางอำนาจภายในลุ่มน้ำอิรวดีเรื่อยตลอดตั้งแต่ดินแดนพม่าตอนบนและพม่าตอนล่าง เป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้อาณาจักรตองอูยุคต้นมีศักยภาพในการขยายปริมณฑลอำนาจ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในรัชกาลพระเจ้าบุเรงนอง นอกจากนี้แล้ว การขยายตัวทางการค้า ทั้งการค้านานาชาติทางทะเลในน่านน้ำมหาสมุทรอินเดีย และการค้าข้ามภูมิภาคทางบกสู่ดินแดนญวนทางตะวันตกเฉียงใต้ของอาณาจักรจีนกล่าวได้ว่าเป็นปัจจัยภายนอก

สำคัญที่เร่งเร้าให้กษัตริย์แห่งราชสำนักต้องอยู่คั่น ขยายปริมณฑลอำนาจอย่างกว้างขวางครอบคลุมดินแดนในลุ่มแม่น้ำสำคัญของภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ภาคพื้นทวีป อันได้แก่ ลุ่มแม่น้ำชินดวิน, ลุ่มแม่น้ำ อิระวดี, ลุ่มแม่น้ำสาละวิน, ลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา และทางตอนบนของลุ่มแม่น้ำโขง การขยายอำนาจของอาณาจักรต้องอยู่คั่นได้กลายเป็นแม่แบบสำคัญให้กับกษัตริย์พม่าในเวลาต่อมา ทั้งในสมัยอาณาจักรต้องอยู่คั่นพม่า และสมัยอาณาจักรคองบอง ที่ต้องการจะสถาปนาความยิ่งใหญ่ของอาณาจักรพม่าให้มีปริมณฑลอำนาจเทียบเท่า หรือมากกว่าเมื่อครั้งที่พระเจ้าบุเรงนองแห่งอาณาจักรต้องอยู่คั่นได้เคยสถาปนาอำนาจไว้

รายการอ้างอิง

ภาษาไทย

ดำรงราชานุภาพ, สมเด็จพระ กรมพระยา. 2545. **พงศาวดารเรื่องไทยรบพม่า.**

พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ : มติชน.

นายต่อ, ผู้แปล. 2545. **มหาราชวงศ์พงษาวดารพม่า.** สุจิตต์ วงษ์เทศ, บรรณาธิการ. กรุงเทพฯ : มติชน.

ธรรมาเต้, เจ้าพญา. 2544. **พงศาวดารเมืองไท (เครือเมืองกูเมือง).** แปลและเรียบเรียงเป็นภาษาจีน โดยกงซูเจิ้น, อธิบายเชิงอรรถ โดยหยางหย่งเชิน, แปลและเรียบเรียง โดยจำวหงหยิน และสมพงษ์วิทย์ศักดิ์พันธุ์. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์ตรัสวิน.

คณะกรรมการจัดพิมพ์เอกสารทางประวัติศาสตร์และโบราณคดี สำนักนายกรัฐมนตรี. **ประชุมจดหมายเหตุสมัยอยุธยา ภาค 1.** 2510. กรุงเทพฯ : สำนักนายกรัฐมนตรี.

“พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับหลวงประเสริฐอักษรนิติ์” 2504. ใน **พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา (ฉบับหลวงประเสริฐ และฉบับกรมพระปรมานุชิตฯ) และพงศาวดารเหนือ ฉบับพระวิเชียรปรีชา (น้อย) เล่ม 1.** กรุงเทพฯ : ศุภสภา.

ยรรยง จิระนคร และรัตนพร เศรษฐกุล. 2544. ประวัติศาสตร์สิบสองปันนา. กรุงเทพฯ : สถาบันวิจิตรศิลป์.

โยชียุกี มาซุฮารุ. 2546. ประวัติศาสตร์เศรษฐกิจของราชอาณาจักรลาว ล้านช้าง : สมัยคริสต์ศตวรรษที่ 14-17 จาก “รัฐการค้าภายในภาคพื้นทวีป” ไปสู่ “รัฐกึ่งเมืองท่า”. กรุงเทพฯ : มติชน.

เรณู วิชาศิลป์, ผู้ปริวรรตและแปล. 2544. เชื้อเครือเจ้าแสนหวี สิบสองปันนา. เรียบเรียงโดย เท่ากว้างแข็ง และอ้ายคำ, ตรวจทานโดย กรรณิการ์ พันชนะ. เชียงใหม่ : สำนักพิมพ์ไตรสัน.

ลัดดาวัลย์ แซ่เซียว. 2545. 200 ปี พม่าในล้านนา. กรุงเทพฯ : โครงการอาณาบริเวณศึกษา 5 ภูมิภาค.

สรัสวดี อ๋องสกุล. 2539. ประวัติศาสตร์ล้านนา. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์อมรินทร์.

ลีลา วีระวงส์, มหา. 2539. ประวัติศาสตร์ลาว. แปลโดย สมหมาย เปรมจิตต์. กรุงเทพฯ : มติชน.

สุนทร ชุตินธรรานนท์. 2542. พม่ารบไทย : ว่าด้วยการสงครามระหว่างไทยกับพม่า. พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพฯ : มติชน.

อรุณรัตน์ วิเชียรเขียว และเดวิด เค. วยอจ, ผู้แปล. 2543. ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่. เชียงใหม่ : สำนักพิมพ์ไตรสัน.

อุษณีย์ ธงไชย. 2526. ความสัมพันธ์ระหว่างอยุธยาและล้านนา พ.ศ. 1839-2310. วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต ภาควิชาประวัติศาสตร์บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

ภาษาต่างประเทศ

Andrew, G.P. 1962. **Burma gazetteer : Mergui district, volume A.** Rangoon, Burma. : Office of the Superintendent, Government Printing.

Arasaratnam, Sinnappah. 1986. **Merchants, companies and commerce on the Coromandel Coast 1650-1740.** New Delhi : Oxford University Press.

- Arasaratnam, Sinnappah and Ray, Aniruddha. 1994. **Masulipatnam and Cambay : a history of two port-towns, 1500-1800; with forward by Irfan Habib.** New Delhi : Munshiram Manoharlal Publishers.
- Aung Myint, U. 1999. “Kalemyo” in Myanmar Historical Research Journal 4. Universities Historical Research Centre, Rangoon : 32-41
- Aung Thaw. 1972. **Historical sites in Burma.** Rangoon : The Ministry of Union Culture, Government of the Union of Burma.
- Aung-Thwin, Michael. 1998. **Myth & history in the historiography of early Burma : paradigms, primary sources, and prejudices.** Athens, Ohio : Ohio University, Center for International Studies.
- Balbi, Gaspero. 2003. “Voyage to Pegu, and observations there, circa 1583” Original English edition 1905; reprint, SOAS Bulletin of Burma Research 1,2 : 26-34.
- Barbosa, Duarte. 1921. **The book of Duarte Barbosa.** An account of the countries bordering on the Indian Ocean and their inhabitants, written by Duarte Barbosa, and complete about the year 1518 A. D. Translated from the Portuguese text, first published in 1812 A. D., by the Royal Academy of Science at Lisbon, in vol. II of its collection of documents regarding the history and geography of the nations beyond the seas, and edited and annotated by Mansel Langworth Danes, Vol. II including the coasts of Malabar, eastern India, further India, China and the Indian Archipelago. London : The Hakluyt Society.
- Charney, Michael W. 1994. “The 1598-99 siege of Pegu and the expansion of Arakanese imperial power into Lower Burma” Journal of Asian History 28,1 : 39-57.
- Charney, Michael W. 1998. “Rise of a mainland trading state : Rakhaing under the early Mrauk-U kings, c. 1430-1603” Journal of Burma Studies 3 : 1-33.

- Chit Thein, U. 1965. **Mon kyauksa baung-gyok** [All the Mon inscriptions].
2 parts : Mon and Burmese translation, Rangoon : The Archaeological
Department.
- Chowdhury, Vasant. 2000. "The Rakhine governors of Chittagong and their
coins" Myanmar Historical Research Journal 5, Universities Historical
Research Centre, Rangoon : 7-20.
- Christian, John L. 1940. "Trans-Burma trade routes to China" Pacific Affairs
13.2 : 173-191.
- Fedrici, Cesar. 2004. "Account of Pegu" Original English edition 1588;
partly reprint, SOAS Bulletin of Burma Research 2,2 : 130-159.
- Fernquist, Jon. 2005. "The flight of Lao war captives from Burma back to
Laos in 1596 : a comparison of historical sources" SOAS Bulletin of
Burma Research 3,1 : 41-68.
- Fitch, Ralph. 2004. "The voyage of Master Ralph Fitch merchant of London
to Ormus, and so to Goa in the east India, to Cambaia, Ganges, Bengala;
to Bacola, and Chonderi, to Pegu, to Jamhay in the kingdom of Siam,
and back to Pegu, and from thence to Malacca, Zeilan, Cochin, and all
the coast of the east India : begun in the yeere of our Lord 1583 and
ended 1591" SOAS Bulletin of Burma Research 2,2 : 167-179.
- Grabowsky, Volker and Turton, Andrew. 2003. **The gold and silver road of
trade and friendship : the McLeod and Richardson diplomatic missions
to Tai states in 1837**. Chiang Mai : Silkworm Books.
- Grabowsky, Volker and Turton, Andrew. 2004. "The northern Tai polity of
Lan Na (Babai-Dadian) between the late 13th to mid-16th centuries :
internal dynamics and relations with her neighbours" ARI Working
Paper No. 17 (June), www.ari.nus.edu.sg/pub/wps.htm

Guillon, Emmanuel. 1999. **The Mons : a civilization of Southeast Asia.**

Translated and edited by James V. Di Crocco. Bangkok : The Siam Society.

Gutman, Pamela. 2001. **Burma's lost kingdoms : splendours of Arakan.**

Bangkok : Orchid Press.

Hallett, Holt S. 1988. **A thousand miles on an elephant in the Shan states.**

Bangkok : White Lotus.

“Hanthawaddy Hsinbyumyashin Ayeidawbon” [The historical account of the struggle for power by King Hanthawaddy Hsinbyumyashin]. 1967.

In **Myanmar Minmya Ayeidawbon** [The historical accounts of the struggles for power by Burmese kings]. Rangoon : Nanthadaik Press.

Harvey, G. E. 1967. **History of Burma : from the earliest times to 10 March**

1824 the beginning of the English conquest. New York : New York Cass.

Kala, U. 1959–1961. **Mahayazawinkyi** [The great chronicles]. 3 vols. Burma

Research Society, Burmese text series no. 5. vol. 1 (1959) and vol. 2 (1960), edited by Saya Pwa, vol. 3 (1961), edited by Saya U Khine Soe. Rangoon : Hanthawaddy Press.

Leider, Jacques P. 1998. “These Buddhist kings with Muslim names...a

discussion of Muslim influence in the Mrauk-U period” In Francois Robinne and Pierre Pichard, eds. **Etudes Birmanes en Hommage a Denise Bernot.** Paris : EFEO : 189–215.

Leider, Jacques P. 2002a. “Arakan's ascent during the Mrauk U period”

In Sunait Chutintaranond and Chris Baker, eds. **Recalling local pasts : autonomous history in Southeast Asia.** Bangkok : Silkworm Books : 53–88.

- Leider, Jacques P. 2002b. "On Arakanese territorial expansion : origins, context, means and practice" In Jos Gommans and Jacques Leider, eds. **The maritime frontier of Burma : exploring political, cultural, and commercial interaction in the Indian Ocean world, 1200-1800**. Leiden : KTLV Press : 127-150.
- Lieberman, Victor B. 1980a. "Europeans, trade and the unification of Burma, c. 1540-1620" Oriens Extremus 27 : 203-226.
- Lieberman, Victor B. 1980b. "Provincial reforms in Taung-ngu Burma" Bulletin of School of Oriental Studies 43,3 : 548-569
- Lieberman, Victor B. 1980c. "The transfer of the Burmese capital from Pegu to Ava" Journal of the Royal Asiatic Society of Great Britain and Ireland 1 : 64-83.
- Lieberman, Victor B. 1984. **Burmese administrative cycles : anarchy and conquest, c. 1580-1760**. Princeton, New Jersey : Princeton University Press.
- Lieberman, Victor B. 1987. "Reinterpreting Burmese history" Comparative Studies in Society and History 29,1 : 162-194
- Lieberman, Victor B. 1991. "Secular trends in Burmese economic history, c. 1350-1830, and their implications for state formation" Modern Asian Studies 25,1 : 1-31.
- Lieberman, Victor B. 2003b. **Strange parallels : Southeast Asia in global context, c. 800-1830. vol. 1. integration on the mainland**. Cambridge : Cambridge University Press.
- Lombard, Denys. 1999. "The Indian world as seen from Aceh in the seventeenth century" In Om Prakash and Denys Lombard, eds. **Commerce and culture in the Bay of Bengal, 1500-1800**. Indian Council of Historical Research, New Delhi : Manohar : 183-196.

- Malekandathil, Pius. 2001. **Portuguese Cochin and the maritime trade of India 1500-1663**. New Delhi : Manohar.
- Marini, G. F. de. 1998. **A new and interesting description of the Lao kingdom (1642-1648)**. Translated by Walter E. J. Tips and Claudio Bertuccio. Bangkok : White Lotus.
- Masuhara, Yoshiyuki. 2003. "Foreign trade of Lan Xang kingdom (Laos) during the fourteenth through seventeenth centuries" In Hayashi Yukio and Thongsa Sayavongkhamdy, eds. **Cultural diversity and conservation in the making of mainland Southeast Asia and Southwestern China regional dynamics in the past and present**. Bangkok : Amarin Printing : 54-77.
- Nawadei Yadu-baung-gyok** [The total collections of Nawadei's yadu]. 1964. Rangoon : Hanthawaddy Press.
- Pamaree Surakiat. 2005. "Thai-Burmese warfare during the sixteenth century and the growth of the first Toungoo empire" Journal of the Siam Society 93 : 69-100.
- Phayre, Arthur P. 1998. **History of Burma including Burma proper, Pegu, Taungu, Tenasserim, and Arakan : from the earliest time to the end of the first war with British India**. Bangkok : Orchid Press.
- Pimenta, Nicolas and Others. 2004. "Jesuit letters on Pegu in the early seventeenth century", SOAS Bulletin of Burma Research 2,2 : 180-187.
- Pinto, Fernão Mendes. 1989. **The travels of Mendes Pinto**. Translated and edited by Rebecca. D. Catz. Chicago : University of Chicago Press.
- Pires, Tomé. 1944. **The suma oriental of Tomé Pires : an account of the East, from the Red Sea to Japan, written in Malacca and India in**

- 1512-1515. 2 vols. Translated by Armando Cortesão. London : Hakluyt Society.
- Prakash, Om. 2002. "Coastal Burma and the trading world of the Bay of Bengal, 1500-1680" In Jos Gommans and Jacques Leider, eds. **The maritime frontier of Burma : exploring political, cultural, and commercial interaction in the Indian Ocean world, 1200-1800**. Leiden : KTLV Press
- Pwa, Saya, ed. 1924. *Toungoo-yazawin-ne.-thamaing-haung* [The chronicle and ancient history of Toungoo]. Composed by Shin Nyana and Shin Thiwali. Toungoo : Ketumati-sa-pon-neik-taik Press.
- Qanungo, Suniti Bhushan. 1988. **History of Chittagong volume one (from ancient times down to 1761)**. Chittagong : Dipankar Qanungo, Billah Printers.
- Rajatanan. 1967. **Hanthawaddy Ayeidawbon**. Unpublished document copied from palm-leaf manuscript, 98 leaves. Rangoon, Universities Historical Research Centre. (Mimeographed)
- Raymond, Catherine. 1999. "Religious and scholarly exchanges between the Sinhalese sangha and the Arakanese and Burmese Theravadin communities : historical documentation and physical evidences" In Om Prakash and Denys Lombard, eds. **Commerce and culture in the Bay of Bengal, 1500-1800**. Indian Council of Historical Research, New Delhi : Manohar : 87-105.
- Ribeyro, Salvador. 1926. "A Brief account of the kingdom of Pegu in the East Indies with the story of its conquest by the Portuguese in the time of the Viceroy Ayres de Saldanha, under the command of Salvador Ribeyro de Souza, called Massinga, a native of Guimaraes, whom the natives

- of Pegu chose for their King in the year 1600” Translated by MacGrego.
Journal of the Burma Research Society 16,2 : 99-138.
- Saimong Mangrai, Sao. 1965. **The Shan states and the British annexation.**
 Data Paper No. 57. Ithaca, New York : Southeast Asia Program,
 Department of Asian Studies, Cornell University.
- Samuels, S. K. 2003. **Burma ruby : a history of Mogok’s rubies form
 antiquity to the present.** Tuscan, Arizona : SKS Enterprises.
- Santo Stefano, Hieronimo di. 2004. “Account of the journey of Hieronimo di
 Santo Stefano, a Genoese (1495-1496)” Original English edition
 1857; partly reprint. SOAS Bulletin of Burma Research 2,2 : 118
- Simms, Peter and Sanda. 1999. **The kingdoms of Laos : six hundred years of
 history.** Richmond, Surrey : Curzon.
- Shei Haung Myanma Kyauksa Mya I** [Ancient Burmese inscriptions]. 1972.
 Rangoon : Department of Archaeology, Government of Burma.
- Stuart-Fox, Martin. 1998. in **The Lao kingdom of Lān Xāng : rise and
 decline.** Bangkok : White Lotus.
- Subrahmanyam, Sanjay. 1999. “Persianization and ‘mercantilism’ : two themes
 in Bay of Bengal history, 1400-1700” In Om Prakash and Denys
 Lombard, eds. **Commerce and culture in the Bay of Bengal, 1500-
 1800.** Indian Council of Historical Research, New Delhi : Manohar :
 47-85.
- Subrahmanyam, Sanjay. 2002. “And a river runs through it : the Mrauk-U
 kingdom and its Bay of Bengal context” In Jos Gommans and Jacques
 Leider, eds. **The maritime frontier of Burma : exploring political,
 cultural, and commercial interaction in the Indian Ocean world, 1200-
 1800.** Leiden : KTLV Press : 107-126.

- Sun, Laichen. 2000. **Ming-Southeast Asian overland interactions, 1368-1644**. Ph. D. dissertation, Ann Arbor, University of Michigan.
- Sunait Chutintaranond. 1990. **Cakravartin : the ideology of traditional warfare in Siam and Burma, 1548-1605**. Ph. D. dissertation, Ithaca, New York : Cornell University.
- Sunait Chutintaranond. 1995a. "Cakravartin ideology, reason, and manifestation of Siamese and Burmese kings in traditional warfare (1538-1854)" In Sunait Chutintaranond and Than Tun. **On both sides of the Tenasserim range : history of Siamese-Burmese relations**. Asian Studies Monographs, No. 50, Bangkok : Chulalongkorn University : 55-66.
- Sunait Chutintaranond. 1995b. "The origins of Siamese-Burmese warfare" In **Ayudhya and Asia : proceedings for the international workshops on Ayudhya and Asia, 18-20 December 1995, Kyoto University**. Bangkok : Thammasat University : 87-107.
- Suthachai Yimprasert. 1998. **Portuguese Lançados in Asia in the sixteenth and seventeenth centuries**. Ph. D. dissertation, University of Bristol, The United Kingdom.
- Suthachai Yimprasert. 2000. "The Portuguese in Siam and Pegu" *Asian Review* 1999-2000.
- Symth, S. A. 1913. **Burma gazetteer : Toungoo district**. Rangoon Burma.: Office of the Superintendent, Government Printing.
- Than Tun. 1994. "Hanthawady Sinbyushin : an autobiography" *Golden Myanmar* 1/4.
- Than Tun. 1995. "Ayut'ia men in the service of Burmese kings, 16th and 17th centuries" In Sunait Chutintaranond and Than Tun. **On both sides**

- of the Tenasserim range : history of Siamese-Burmese relations.** Asian Studies Monographs, No. 50, Bangkok : Chulalongkorn University.
- Thaw Kaung. 2000. "Ayedawbon kyan, an important Myanmar literature genre recording historical events" Journal of the Siam Society 88, 1&2 : 21-33.
- Thaw Kaung. 2004. "Account of King Bayinnaung's life and Hanthawadi Hsinbyu-mya-shin Ayedawbon, a record of his campaigns" **Selected writings of U Thaw Kaung : member of the Myanmar Historical Commission.** Rangoon : Myanmar Historical Commission.
- Tin (Pagan). 2001. **The royal administration of Burma.** Translated by Euan Bagshawe. Bangkok : Ava Publishing House.
- Toe Hla. 1980b. "Hanthawaddy Hsinbyushin Ik kuthon-daw hkaung-laung sa le.-la-chet" [A study of Hanthawaddy Hsinbyushin's bell inscription]. Tegga-tho-panya-padei-tha-sazaung 14,6 : 35-53.
- Tun Aung Chain. 1998. "The Portuguese trade in the kingdom of Hanthawaddy 1538-1599" In **Port cities and trade in western Southeast Asia.** IAS Monographs No. 053, Bangkok : Institute of Asian Studies, Chulalongkorn University : 37-54.
- Tun Aung Chain. 2004. "Chiang Mai in Bayinnaung's polity" In **Selected writings of Tun Aung Chain : secretary of the Myanmar Historical Commission.**
- Varthema, Ludovico di. 2004. "The itinerary of Ludovico Varthema of Bologna from 1502 to 1508" SOAS Bulletin of Burma Research 2,2: 119-129.
- Vogel, Hans Ulrich. 1993. "Cowry trade and its role in the economy of Yunnan : from ninth to the mid-seventeenth century (Part I)" Journal of the Economic and Social History of the Orient 36,3 : 211-252.

- Winius, George D. 2001. "Jewel trading in Portuguese India in the XVI and XVII centuries" In **Studies on Portuguese Asia, 1495-1689**. Burlington, VT : Ashgate.
- Wyatt, David K. 1999. **Thailand : a short history**. Chiang Mai : Silkworm Books.
- Yang, Bin. 2004b. "Horses, silvers, and cowries : Yunnan in global perspective" Journal of World History 15,3 : 129 pars. <http://www.historycooperative.org/journals/jwh/15.3/yang.html>

Territorial Expansion of the First Toungoo Empire in the mid-16th Century

Pamaree Surakiat

This paper aims to analyze the growth and development of the First Toungoo Empire (c. 1485–1599) and its territorial expansion in particular. During the post-Pagan period and before the rise of Toungoo, between 1300 and 1530, there was no great state similar to what there was during the heyday of Pagan. The Irrawaddy Basin was politically fragmented. However, the rise of the First Toungoo Dynasty in the mid-16th century lead to a great shift in political development of the region particularly through reuniting all polities within the Irrawaddy Basin and by subjugating the huge Tai-speaking realms on both sides of Salween River. The First Toungoo Empire extended from the west in Manipura to the east in Sipsong Panna and Laos in the upper Mekong region. Burmese historical evidence is mainly consulted here, as well as contemporary western travelers' accounts. The discussion in this paper is carried out in four parts: 1) The rise of Toungoo, 2) Moving the capital to the South, 3) Expansion over east-west coastal areas, and 4) Expansion over hinterland Shan realms.